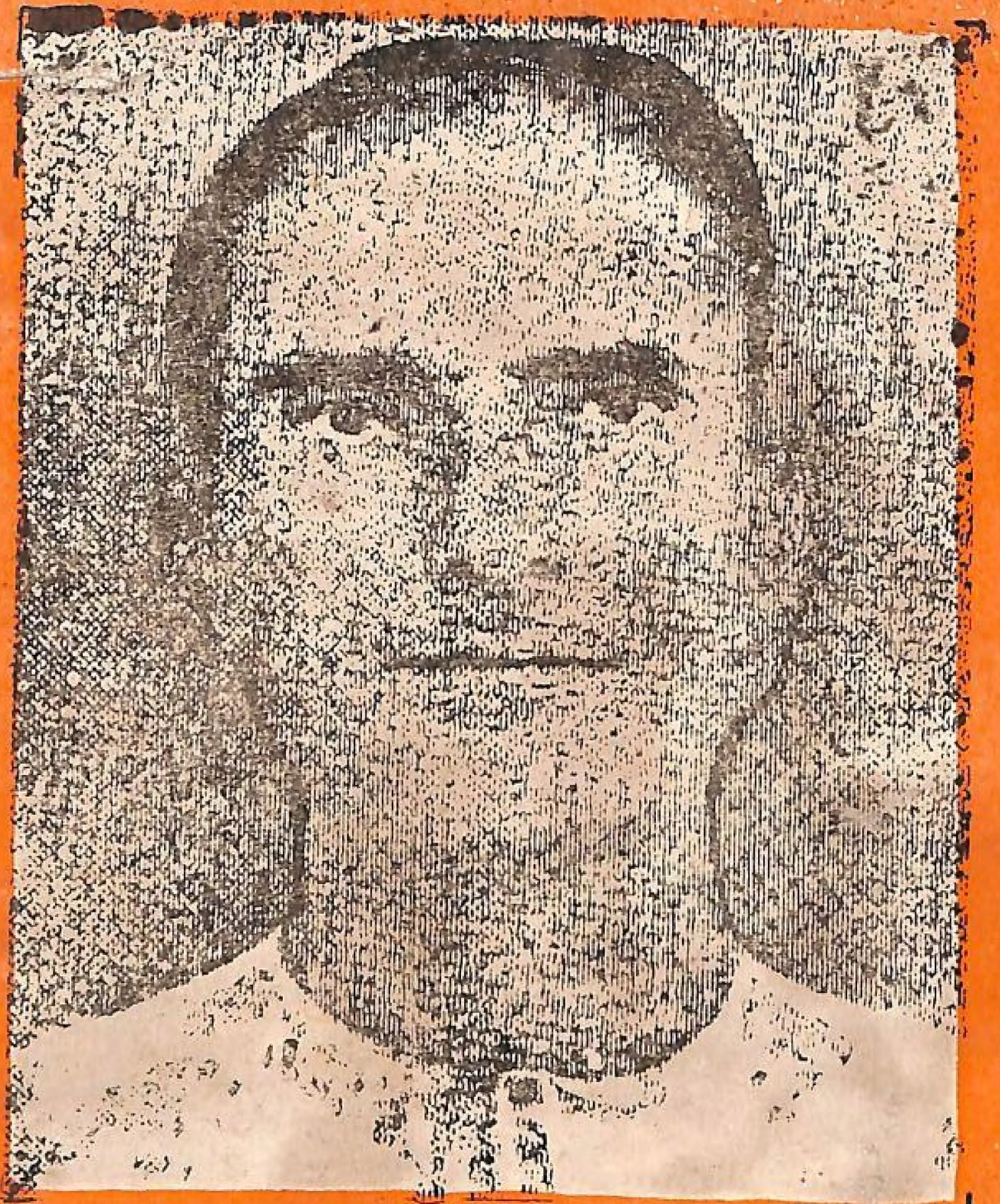

অভিনয়াচাৰ্য ব্ৰজনাথ শৰ্মা

জীৱন আৰু সংগ্ৰাম

ধীৰেন শৰ্মা

অসম সাহিত্য সভা

অভিনয়াচাৰ্য ব্ৰজনাথ শৰ্মা ঃ

জীৱন আৰু সংগ্ৰাম

শ্ৰীধীৰেন শৰ্মা

অসম সাহিত্য সভা

ABHINAYĀCHĀRYYA BRAJANĀTH SARMA : JIVAN ĀRU SANGRĀM. a book on life and Struggle of Abhinayacharyya Brajanath Sarma, written by Dhiren Sarma and published by Satish Ch. Choudhury, General Secretary, Asam Sahitya Sabha, Chandrakanta Handique Bhavan, Jorhat. First Publication 2nd February, 1996. Price Rs. Eighteen only.

অভিনয়াচাৰ্য্য ব্ৰজনাথ শৰ্মা : জীৱন আৰু সংগ্ৰাম
লেখক : ধীৰেন শৰ্মা

প্ৰকাশক : শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ চৌধুৰী
প্ৰধান সম্পাদক,
অসম সাহিত্য সভা,
চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, যোৰহাট-৭৮৫০০১

প্ৰথম প্ৰকাশ : ২ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৯৬

মূল্য : ওঠৰ টকা মাত্ৰ

মুদ্ৰক : অসমী প্ৰিণ্টাৰ্ছ,
বামুণীমৈদাম, গুৱাহাটী-৭৮১০২১

বেটুপাতৰ শিল্পী : শ্ৰীমনোজ বয়

।। প্ৰধান সম্পাদকৰ এষাৰ ।।

আধুনিক অসমৰ সাংস্কৃতিক জগতলৈ যিকোনো গৰাকী মহৎ প্ৰতিভাধৰ ব্যক্তিৰ অৱদান উল্লেখনীয় সেই সকলৰ ভিতৰত অভিনয়াচাৰ্য্য, সৈনিক শিল্পী ব্ৰজনাথ শৰ্মা অন্যতম। অসমৰ ভ্ৰাম্যমান জগতত কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দশকতে কুসংস্কাৰেৰে আচ্ছন্ন অসমীয়া সমাজত সহ-অভিনয়ৰ পাতনি মেলা তেওঁ যি অপৰিসীম সাহসৰ পৰিচয় দিলে — তাৰ বাবে তেওঁ সদায়ে চিৰস্মৰণীয় হৈ ৰ'ব। একালে শিল্পৰ সাধনাৰ আৰু আনকালে দেশৰ মুক্তি সংগ্ৰামত যোগদান এই দুটাৰ মাজত ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ যি ব্যক্তিত্ব ফুটি উঠিছিল — সেয়া আছিল উপন্যাসৰ দৰে বোমাধৰুৱা। দেশ প্ৰেম আৰু শিল্প সাধনাৰে সমুজ্বল আৰু বৰ্ণাঢ্য আছিল তেওঁৰ জীৱন। এই গৰাকী মহান কৃতিবিদ্য শিল্পীৰ জন্ম-শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে “অভিনয়াচাৰ্য্য ব্ৰজনাথ শৰ্মা : জীৱন আৰু সংগ্ৰাম” নামৰ গ্ৰন্থখন সভাৰ পৰা সেই বৰ্ষতে প্ৰকাশ কৰাৰ আঁচনি গ্ৰহণ কৰা হয়। সেই অনুসৰি শ্ৰীযুত ধীৰেন শৰ্মাদেৱক উক্ত গ্ৰন্থখন লিখাৰ বাবে দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হয়। অতি নিষ্ঠা সহকাৰে শ্ৰীশৰ্মাই এই গৰাকী মহান আজন্ম শিল্পীৰ জীৱন আৰু কৃতিত্বৰ ওপৰত আলোক-পাত কৰি গ্ৰন্থখন লিখি দি সভাক অনুগৃহীত কৰাৰ বাবে কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলো। গ্ৰন্থখনৰ আৰ্থিকাকত চাই দিয়াৰ বাবে আৰু গ্ৰন্থখনৰ পুনৰুদ্ধাৰ কৰি দিয়াৰ বাবে শ্ৰীযুত বাম গোস্বামীদেৱলৈ শলাগ জ্ঞাপন কৰিলো। সভাৰ গুৱাহাটী কাৰ্যালয়ৰ সহকাৰী সম্পাদক শ্ৰীদীপক কাকতিয়ে গ্ৰন্থখন প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত সহযোগ আগবঢ়োৱাৰ বাবে এই ছেগতে তেওঁলৈ শলাগ যাবলি। অসমী প্ৰিণ্টাৰ্ছৰ স্বত্বাধিকাৰী আৰু কৰ্মীসকলেই অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে গ্ৰন্থখন ছপা কৰি দিয়াৰ বাবে তেওঁলোকলৈ সভাৰ হৰ্কে ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিলো।

শেষত গ্ৰন্থখনিৰে পাঠক সমাজৰ সমাদৰ পালে আৰু সৈনিক শিল্পী গৰাকীৰ আদৰ্শৰে উত্তৰ পুৰুষ সকল উৰ্দ্ধ হলে সভাৰ উদ্দেশ্য সফল হোৱা বুলি অনুভৱ কৰিম।

।। চিৰ চেনেহী মোৰ ভাষা জননী ।।

চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন
যোৰহাট-৭৮৫০০১
২ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৯৬

শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ চৌধুৰী
প্ৰধান সম্পাদক
অসম সাহিত্য সভা

॥ লেখকৰ এষাৰ ॥

১৯৯৪ চনৰ বছৰটোত অসমৰ কেইবাজনো মহান ব্যক্তিৰ জন্ম শতবৰ্ষ পূৰণৰ বছৰ আছিল। সেইসকল বৰেণ্য ব্যক্তিৰ ভিতৰত অসমৰ ব্যৱসায়িক আয়ামান নাট্যজগতৰ লগতে সহ-অভিনয়ৰ বাটকটীয়া বিপ্লৱী শিল্পী, অভিনয়াচাৰ্য ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল অন্যতম। অসম সাহিত্য সভাই এইজনা মহান শিল্পীৰ জন্ম-শতবৰ্ষ উদ্‌যাপন উপলক্ষে এখনি শিশু উপযোগী জীৱনী গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ আঁচনি লৈ মোক গ্ৰন্থখন লিখি দিবলৈ অনুৰোধ জনোৱাত আমি আমাৰ আগেয়ে ৰচিত “ব্ৰজনাথ শৰ্মা” গ্ৰন্থখনকে মূল ভেটি স্বৰূপে লৈ অভিনয়াচাৰ্য ব্ৰজনাথ শৰ্মা : জীৱন আৰু সংগ্ৰাম নামৰ সৰু গ্ৰন্থখন লিখি সভাৰ ওচৰত দাখিল কৰিলো। সভাই উক্ত গ্ৰন্থখন প্ৰকাশ কৰি উলিওৱাত আমি পৰম আনন্দ পাইছো। সেয়েহে অসম সাহিত্য সভাৰ মাননীয় প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰীমতীশ চন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ শলাগ ললো। গ্ৰন্থখনে পাঠক সমাজৰ পৰা যৎকিঞ্চিৎ সহাৰি পালে সভাৰ উদ্দেশ্য পূৰণত সহায় হ'ব আৰু আমাৰ শ্ৰমৰ সাৰ্থক হ'ব।

ভেটাপাৰা, গুৱাহাটী-২৮

১৭ জানুৱাৰী ১৯৯৬ চন

ধীৰেন শৰ্মা

জন্ম আৰু জন্ম স্থান

ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল একাধাৰে শিল্পী, সাহিত্যিক, নাট্যকাৰ, অভিনেতা, সহ-অভিনয়ৰ বাটকটীয়া, ব্যৱসায়িক আয়ামান থিয়েটাৰৰ প্ৰবৰ্তক স্বাধীনতা সংগ্ৰামী, সমাজ সংস্কাৰক আৰু দেশ প্ৰেমিক। ১৮৯৪ চনৰ ১৫ ছেপ্টেম্বৰত তেওঁৰ জন্ম হয়। পিতৃৰ নাম আছিল পদ্ম নাথ শৰ্মা আৰু মাতৃৰ নাম আছিল নৰেশ্বৰী দেৱী। বৰ্তমানৰ বৰপেটা জিলাৰ শিলা নামৰ অতি প্ৰাচীন গাঁও এখনত তেওঁৰ জন্ম হয়।

অসমৰ বৰপেটা অঞ্চল অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিত আগবঢ়া আছিল। বৰপেটা নামটো বহুতে ‘বৰপাট’ শব্দৰ পৰা হোৱা বুলি কয়। কিছুমানে আকৌ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ‘পেট’ বা ‘মাজ’ অৰ্থৰ পৰা আৰু কিছুমানে ডাঙৰ ‘পিট’ আছিল বাবেই ঠাই ডোখৰক বৰপেটা বোলা হৈছিল বুলি কয়। বহুতে আকৌ শংকৰী কলা-কৃষ্টিৰ ভৰাল থকা বাবেই বৰপেটা হোৱা বুলিও কয়। সি যিয়েই নহ'ওক বৰপেটা অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত বৰপেৰা আছিল। অসমৰ মৌখিক-সাহিত্যত বিশেষ ভাবে উল্লেখনীয় স্থান দখল কৰা ডাকৰ বচনৰ ডাক পুৰুষ জনৰ জন্ম বৰপেটাৰ ওচৰৰ লেহি-ডঙৰা গাঁও বুলি প্ৰবাদ আছে। মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱে এই বৰপেটাকেই ধৰ্মীয় আৰু সংস্কৃতিৰ কেন্দ্ৰস্থল ৰূপে গঢ় দিছিল। এই বৰপেটাতেই শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে নিজে বৰগীত, অঙ্কীয়া নাট, কাব্য আদি ৰচনা কৰিছিল। ভাগৱতৰ পদো তেওঁ ইয়াতেই ভাঙিছিল। মাধৱদেৱে বৰপেটাত থাকোঁতেই ‘নাম-ঘোষা’ গ্ৰন্থ খনৰ পদ ৰচিছিল। এই অঞ্চলৰ বৰনগৰৰ ওচৰত ভট্টদেৱৰ জন্ম হৈছিল। ভট্টদেৱে ‘কথা-ভাগৱত’, ‘কথা-গীতা’ ‘কথা-বত্সাৱলী’ আদি লিখি অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ প্ৰথম লিখক হয়। শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ,

মাধবদেৱ, দামোদৰদেৱ, আৰু শ্ৰীহৰিদেৱ এই ৪ জন মহাপুৰুষেই এই অঞ্চলত বিভিন্ন সত্ৰ স্থাপন কৰে। ওচৰৰে বহৰিত সত্ৰাৰুষ্ঠানৰ জ্যেষ্ঠ সত্ৰখন মহাপুৰুষ শ্ৰীহৰিদেৱে ১৩৭৫ শকত স্থাপন কৰে বুলি চৰিত পুথিত পোৱা যায়। অসম কেশৰী অগ্নিকাগিৰী বায় চৌধুৰী ৰিদ্দোহী কবি প্ৰসন্নলাল চৌধুৰী আদিয়ে এই বৰপেটাতেই জন্ম লাভ কৰি অগ্নি বৰষা কবিতা বচনা কৰি জনসাধাৰণৰ মনত দেশ প্ৰেমৰ ভাৱ জগাই তুলিছিল।

অসমীয়া নাট আৰু অভিনয় জগততো বৰপেটা অঞ্চলৰ অগ্ৰণী ভূমিকা আছিল। ১৬ শ শতিকাত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধবদেৱে কেইবাখনো অক্ষীয়া নাট বৰপেটা অঞ্চলৰ বিভিন্ন সত্ৰত থাকি বচনা কৰিছিল। বৰপেটা সত্ৰত মাধবদেৱে 'কোটোৰা যাত্ৰা'ৰ অভিনয় কৰোৱায়। এই অভিনয়ে বৰপেটা সত্ৰত প্ৰথম অভিনয় বুলি জনা যায়। সত্ৰীয়া নাট্যাভিনয়ৰ পিচত উনৈশ শতিকাৰ শেষৰ ফালে তিথিবাম বায়নে বঙালী যাত্ৰাপাৰ্টি বৰপেটালৈ আমদানি কৰে।

বৰপেটাৰ ৮ কিলোমিটাৰ মান পূৱত প্ৰাচীন বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ গাঁও শিলা। সপ্তম শতিকাত কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মণ তেতিয়াৰ কামৰূপত বজা হয়। এইজনা বজাৰ বাজত কালতে কাশীৰ পৰা কনৌজৰ কাশ্যপ গোত্ৰৰ উত্তম ব্ৰাহ্মণ দ্বিজ নৰোত্তমক কামৰূপলৈ অনা হৈছিল। তেওঁ এই শিলা গাঁওৰে একেবাৰে ওচৰৰ বহতি (বহৰি) গাঁওত বাস কৰিছিল বুলি জনা যায়। কছৰা স্মৃতি বৈ যোৱা 'বোৱতি' শব্দৰ পৰা 'বহতি' হোৱাৰ পাছত মহাপুৰুষ শ্ৰীহৰিদেৱে 'বহৰি' নাম দিয়ে বুলি শুনিবলৈ পোৱা যায়। বহৰিৰ লগত শিলা গাঁওৰ সম্পৰ্ক অতি প্ৰাচীনৰ পৰাই আছে। দ্বিজ নৰোত্তমে নিজৰ কন্যাক শিলা গাঁওত বিয়া দিছিল। তেওঁৰেই সপ্তম পুৰুষ দ্বিজ পদ্মনাভ মহাপুৰুষ শ্ৰীহৰিদেৱৰ খুড়াক আছিল। সংস্কৃত 'বহুমালা ব্যাকৰণ'ৰ প্ৰণেতা, পণ্ডিত মহামহোপধ্যায় পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশ আছিল দ্বিজ পদ্মনাভৰ সন্তান। পিতাকৰ মৃত্যুৰ পিচত এওঁ শিলা গাঁওতেই মোমায়েকৰ ঘৰত থাকি সংস্কৃত শিক্ষা লাভ

কৰে। বহুতে মোমায়েকৰ গাঁও শিলাতেই পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশৰ জন্ম হোৱা বুলি বিশ্বাস কৰে। এই শিলা গাঁওতেই আকৌ মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ আগতে 'কবিত্ব সৰস্বতী'ৰো জন্ম হয় বুলি জনা যায়।

এনে এক প্ৰসিদ্ধ সংস্কৃতচৰ্চাৰ কেন্দ্ৰ আৰু সু-প্ৰাচীন গাঁওতেই কৌশিক গোত্ৰৰ এটি মধ্যবিত্ত ব্ৰাহ্মণ পৰিয়ালত জন্ম হৈছিল ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ দৰে এক বিবল প্ৰতিভাৰ। সেই বছৰৰে নৰেশ্বৰ মাহতে আকৌ শিলাৰ ওচৰৰ বাতীকুৰিহাত জন্ম হৈছিল অসমৰ আন এক বিবল প্ৰতিভাধৰ, সু-সন্তান, ভাষাবিদ পণ্ডিত ড° বাণীকান্ত কাকতিৰ।

ছাত্ৰ জীৱন আৰু গোৰীপুৰ

ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ পিতাকৰ আতাক আছিল গঙ্গাধৰ শৰ্মা। এওঁ বৰ শক্তিমন্ত্ৰ, বাহুগাল পুৰুষ আছিল। ভোজন প্ৰিয় গঙ্গাধৰে এবাৰ হেনো এটা পঠা ছাগলীৰ মাংস অকলে খাইছিল। ইমান খিনি মাংস খাই উঠাৰ পিচত সাধাৰণতে লৰ-চৰ কৰিবৰ ইচ্ছা নাযায়। কিন্তু এওঁৰ শক্তি ইমানেই আছিল যে এটা পঠা ছাগলীৰ মাংস খাই এওঁ ৪২ বিঘা মাটিৰ ওপৰেদি দৌৰিছিল। তেতিয়াৰ আহোম বজাই এইজন ব্ৰাহ্মণৰ অনেক সজ গুণত মুগ্ধ হৈ ৪২ বিঘা মাটিদান দিছিল। এনেকৈ ব্ৰাহ্মণক দান দিয়া মাটিক তেতিয়া ব্ৰহ্মোত্তৰ নিম্পি খেবাজ মাটি বুলিছিল। গঙ্গাধৰ শৰ্মাৰ পুতেক আছিল জয়দেৱ শৰ্মা। জয়দেৱ শৰ্মাৰেই সন্তান পদ্মনাথ আছিল ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ পিতৃ পুৰুষ। পিতৃ পদ্মনাথ শৰ্মাৰ আৰু মাতৃ নৰেশ্বৰী দেৱীৰ ৩ জন পুত্ৰ সন্তানৰ জন্ম হৈছিল। মহেশ্বৰ শৰ্মা আছিল ডাঙৰ কৃষ্ণনাথ শৰ্মা আছিল মাজৰ আৰু ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল সৰু। মাত্ৰ ডেৰ বছৰ বয়সতে তেওঁৰ পিতৃ বিয়োগ ঘটে। পিতৃহাৰা ব্ৰজনাথ সেয়ে জ্যেষ্ঠ ভাতৃ মহেশ্বৰ শৰ্মাৰ তত্ত্বাবধানত ডাঙৰ দীঘল হয়।

শিলাৰ পৰা এমাইলমান দূৰত ভেল্লা। এই ভেল্লা গাঁওৰ প্ৰাথমিক স্কুলতে তেওঁৰ শিক্ষা জীৱন আৰম্ভ হয়। পিতৃহাৰা ব্ৰজনাথ শৰ্মা সৰুৰে পৰা কিছু উৎপতীয়া আছিল। পঢ়া শুনাৰ বিশেষ মনোযোগী নাছিল কাৰণেই প্ৰাথমিক শিক্ষা সাং হোৱাৰ পিচতেই তেওঁক ককায়েক গোবীপুৰলৈ লৈ যায়। ককায়েক মহেশ্বৰ শৰ্মাই তাত গোবীপুৰৰ জমিদাৰ প্ৰতাপ চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ দেৱালয় এখন চলাই আছিল। সেই সূত্ৰে তাত তেওঁ কিছু মাটি-বাৰিও কৰিছিল। সেই সময়ত সংস্কৃত শিক্ষাৰ প্ৰাধান্য আছিল। বৈদিক ক্ৰিয়া-কাণ্ড চলোৱাৰ উপৰিও ভাৰতৰ দাৰ্শনিক আৰু সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যৰ জ্ঞান লাভ কৰাৰ কাৰণে সংস্কৃত ভাষা জনাতো বৰ প্ৰয়োজনীয়। তেতিয়া গোবীপুৰ সংস্কৃত শিক্ষাৰ এক উল্লেখযোগ্য কেন্দ্ৰ আছিল। সেয়েহে মোমায়েকৰ লৰা মহীনাথ অধিকাৰীৰ লগত আলোচনা কৰি সংস্কৃত শিক্ষা লোৱাৰ কাৰণে ব্ৰজনাথ শৰ্মাক ৩তাবিণী প্ৰিয়া চতুস্পাঠী নামৰ বিদ্যালয়খনত ভৰ্ত্তি কৰি দিলে। কিন্তু তেওঁৰ সংস্কৃত শিক্ষাৰ প্ৰতি ধাউতি নাছিল। সেই সময়টো আছিল ইংৰাজ প্ৰশাসনৰ। অসমতো সেয়েহে পাশ্চাত্য শিক্ষাৰ প্ৰভাৱ যথেষ্ট পৰিমাণে সমাজ জীৱনত পৰিছিল। সেই প্ৰভাৱতে প্ৰভাৱান্বিত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই সংস্কৃত পঢ়াৰ পৰিবৰ্ত্তে ইংৰাজী পঢ়াৰ প্ৰতিহে আগ্ৰহ দেখুৱালে। কিন্তু সংস্কৃত ঐতিহ্যৰ প্ৰতি অনুগামী ডাঙৰ ককায়েক যে ইংৰাজী শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী নহয় সেই কথা তেওঁ জানিছিল। সেয়ে তেওঁ মনে মনে তেওঁলোকৰ বহাতে থকা গতিৰাম আৰু শম্ভুৰাম নামৰ দুজন লোকৰ ওচৰত ইংৰাজী শিকিবলৈ লৈছিল। যেতিয়া ককায়েকে ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ সংস্কৃত শিক্ষাৰ প্ৰতি একেবাৰে মনোযোগ নোহোৱা উপলব্ধি কৰিলে তেতিয়া উপায় নাপাই হাইস্কুলত নাম ভৰ্ত্তি কৰি দিলে। এই স্কুলতেই তেওঁ সপ্তমমান শ্ৰেণীলৈকে পঢ়িলে।

পঢ়া শুনাৰ তেওঁ অতি মেধাবী নাছিল। শ্ৰেণীত হুঠামি কৰি থকাৰ কাৰণে সময়ে সময়ে পণ্ডিতৰ চেকনিৰ কোষ খাইছিল। পঢ়া-শুনাতকৈ খেলা-ধুলা আৰু অভিনয়ৰ প্ৰতিহে তেওঁৰ স্পৃহা অধিক

আছিল। তেওঁ ১৪ বছৰ বয়সতে 'হৰিচন্দ্ৰ' নাটকত 'বোহিতাশ্চ' চৰিত্ৰৰ ভাও দি অভিনয় জীৱনৰ পাতনি মেলিছিল। এই অভিনয় জীৱনৰ প্ৰেৰণা হয়তো তেওঁ তেওঁৰ পৰিয়ালৰ পৰা পাইছিল। ককায়েক মহেশ্বৰ শৰ্মা আৰু ককা শৰ্মা দুয়োজনেই ভাল অভিনেতা আৰু গান-বাজনাৰ অনুৰাগী আছিল। আগতে কৈ অহাৰ দৰে কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম ভাগত অসমত বিশেষকৈ অসমৰ পশ্চিমাঞ্চল গোৱালপাৰা জিলাত বঙ্গদেশৰপৰা অহা যাত্ৰাপাৰ্টিৰ অধিক জনপ্ৰিয়তাও অভিনয়প্ৰেমী ডেকা লৰাক আকৰ্ষিত কৰাৰ এটি প্ৰধান কাৰণ হ'ব পাৰে। নিজ ঘৰতে পোৱা অভিনয় অনুৰাগ আৰু অভিনয় পাৰিপাৰ্শ্বিকতাই হয়তো তেওঁৰ মন দৃঢ় কৰাইছিল যে তেওঁও এদিন সুদক্ষ অভিনেতা হ'ব।

কেতিয়াবা কেতিয়াবা কিছুমান সৰু অথচ উল্লেখযোগ্য ঘটনাই কিছুমান ব্যক্তিৰ জীৱনত গভীৰভাৱে বেখাপাত কৰে। সময়ত তেনে ঘটনাই সেই ব্যক্তিজনক প্ৰখ্যাত কৰি তোলাত, সামাজিকভাৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰাত সহায়ক হৈ পৰে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ জীৱনতো তেনে এটা ঘটনা ঘটিছিল। ১৯১৪ চন মান হ'ব। সংস্কৃত বিদ্যালয়ৰে তেতিয়া তেওঁ ছাত্ৰ। ডেকা জীৱনৰ দুৱাৰ দলিত যদিও ল'ৰা কালৰ হুঠ স্বভাৱে লগ এৰা নাই। গোবীপুৰতে থাকে। গোবীপুৰ জমিদাৰী ঠাই। বাজবাৰীৰ বাগানত থোপা-থোপে আম। সেই আমে বহুতকৈ মাতে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাকো মাতিলে। তেওঁৰ জিভাৰ পানী পৰিল। পুৱা, ছপৰীয়া, আবেলি কোনেও গম নোপোৱাকৈ আম বাগানতেই অতিবাহিত কৰা হ'ল। চুৰি কৰি আম খোৱা কথা অহুকাণে-পহুকাণে গোটেই গোবীপুৰতে জনাজাত হ'ল। তেওঁ পঢ়া সংস্কৃত টোলৰ এজন অধ্যাপক আদ্যনাথ ন্যায় ভূষণদেৱে তেওঁৰ এনে কাৰ্যৰ কথা শুনি এদিন কলে— "আমৰ ভিতৰত সৰস্বতী আছে। আম খায়েই কালিদাস হ'ব পাৰিব। পঢ়িবৰ আৰু দৰকাৰ নাই। বাজবাৰীৰ পৰা ককায়েকৰ ওচৰলৈ বাবে বাবে অভিযোগ আহিব ধৰিলে। আকৌ এদিন নতুন গছ এজোপাৰ আম চুৰি কৰি খোৱা ঘটনাৰ বাবে ককায়েকহঁতৰ ওচৰলৈ পুনৰ অভিযোগ আহিল। এইবাৰ মাজু ককায়েক

কৃষ্ণনাথ শৰ্মাৰ ভায়েকৰ ওপৰত খুব খং উঠিল। সেয়েহে ব্ৰজনাথ শৰ্মাক তেওঁ কাণত ধৰি চৰ সোধালে। সোঁকাৰে কোবালে মোমায়েকে। তেওঁলোকৰ ঘৰত পাল পাতি ভাত-বন্ধা নিয়ম আছিল। কিন্তু এই ঘটনাৰ পিচত ব্ৰজনাথ শৰ্মা মনৰ বেজাৰত বহু পলমকৈ বাতি ঘৰলৈ অহা হ'ল। ঘৰতো ভাত বন্ধা পালত ব্যাঘাত ঘটিল। এনে কাৰণতে ককায়েকহঁতৰ আকৌ তেওঁৰ ওপৰত খং উঠিল। চৰিত্ৰ সংশোধনৰ নামত তেওঁৰ ওপৰত পুনৰ গ্ৰহাৰ চলিল। সেই গ্ৰহাবেই ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ জীৱন পথৰ জ্যোতি সদৃশ হ'ল। তেওঁ জ্যোতিমান হ'ল।

গৌৰীপুৰৰ পৰা কলিকতাহৈ বিদেশত

আমি আগতেই কৈ আহিছো যে ব্ৰজনাথ শৰ্মা এজন প্ৰতিভা-সম্পন্ন শিল্পী আছিল। শিল্পীসকল অন্তৰ্বেৰে বৰ জেদি, সাহসী আৰু বিপ্লৱী। যদিও ককায়েকহঁতে আম চুৰি কৰি খোৱা বেয়া অভ্যাস গুচাবলৈ তেওঁৰ ওপৰত মাৰ-ধৰ কৰিছিল এই শাসনে তেওঁৰ অন্তৰত কিন্তু দকৈ শিপাইছিল। তেওঁৰ মনত জেদ ভাব গঢ়ি উঠিছিল। মন বিদ্ৰোহী হৈ উঠিছিল। মনে মনে তেওঁ ভাবিছিল ভাল কাম কৰাৰ কাৰণে। যেনেকৈ আজি তেওঁক ভিৰন্ধাৰ কৰিছে ভবিষ্যতে তেওঁক যাতে পুৰস্কাৰ দিব পাৰে তেনে ভাল কাম কৰা সম্পৰ্কে তেওঁ ভাবিছিল। সেয়েহে ভাবি-চিন্তি তেওঁ অতি সাহসেৰে গৌৰীপুৰৰ পৰা কলিকতালৈ গুছি গ'ল। যাওতে হয়তো ভবা নাছিল তেওঁ কলিকতাৰ কলৈ যাব। কিন্তু তাত গৈ তেওঁ ক'ত থাকিব ভাবিব ধৰিলে। কলিকতা মহানগৰীৰ নিচিনা ঠাই। ইফালে সেই সময়ত প্ৰথম মহাসমৰ আৰম্ভ হৈছে। ভাবি ভাবি তেওঁ উলিয়ালে জমিদাৰ প্ৰভাত চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ কথা। এওঁ থাকে কলিকতাৰ ১৪ নং বালিগঞ্জ চাকু'লাৰ ৰোডৰ ঘৰত। প্ৰভাত চন্দ্ৰ বৰুৱা আছিল অসমৰ স্বনামধন্য শিল্পী, বোলছবি পৰিচালক প্ৰমথেশ বৰুৱাৰ পিতৃ। এওঁলোকৰ আচল ঘৰো গৌৰীপুৰত। গৌৰীপুৰৰ

ঘৰৰ লগত থকা ঘনিষ্ঠতা সূত্ৰে বালিগঞ্জ চাকু'লাৰ ৰোডৰ ঘৰত সেয়েহে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই আশ্ৰয় ললেগৈ।

এদিন দুদিন কৰি দিন বাগৰিল। বিশ-একৈশ বছৰীয়া চফল ডেকা। চিন্তাৰ পৰিপক্কতা অহাৰ সময়। সেয়েহে কিছুদিন এনেদৰে যোৱাবে পিচত ব্ৰজনাথ শৰ্মাক কৰ্ম সংস্থানৰ চিন্তাই আগুৰি ধৰিলে। চাৰিওফালে চাকৰিৰ অনুসন্ধান কৰিলে। ইফালে প্ৰথম মহাসমৰে (১৯১৪ চনৰ পৰা ১৯১৮ চনলৈ) সামৰিক বিভাগৰ বাহিৰে আন বিভাগত চাকৰি পোৱা কঠিন কৰি তুলিছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল দেশহিতৈষী। বিশ্বযুদ্ধৰ বিভীষিকাই তেওঁক বিবময় কৰি তুলিছিল। অন্তৰাত্মাত দেশপ্ৰেমৰ ভাৱ জাগ্ৰত হৈ উঠিল। দেশ মাতৃৰ বিপদ কালত প্ৰতিবন্ধা বিভাগত সেৱা আগবঢ়াই দেশ মাতৃৰ পূজা কৰাই উচিত হ'ব বুলি ভাবিলে তেওঁ। তেতিয়া আছিল ১৯১৫ চন। সেই বছৰে এটি মুহূৰ্ত্তত ২২ বছৰীয়া এই ডেকাজনে কলিকতাত থকা সামৰিক বাহিনীৰ ১৪৯ নং গোটত মিলি-টাৰী কেৰাণী হৈ সোমায়। ১৯১৬ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰীত তেওঁক কলিকতাৰ ফোৰ্ট উইলিয়ামৰপৰা বাগদাদলৈ বদলি কৰা হয়। ১৯১৭ চনত তেওঁক আকৌ তাৰপৰা বছোৰালৈ বদলি কৰে। প্ৰথম মহাসমৰ চলি আছে। যুদ্ধৰ পিচত যুদ্ধ হৈয়ে আছে। সেয়েহে তেওঁলোকে ইখন ঠাইৰ পিচত সিখন ঠাইলৈ বদলি হৈ থাকিবলগীয়া হ'ল। ১৯১৬ চনৰ পৰা ১৯২১ চনৰ প্ৰথম ভাগলৈকে তেওঁ এইদৰে বাগদাদ, বাকুৰা, কেপুৰা, কম্ আমৰা, বছোৰা আদি মধ্য এছিয়াৰ বিভিন্ন ঠাইলৈ যাবলগীয়া হৈছিল। প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ এই সময় ছোৱাত আৰু তাৰ পিচতো নিজ কৰ্তব্য পালনত শৰ্মাই দেখুৱা আত্মনিষ্ঠাৰ বাবেই মিলিটাৰী ক্লাৰ্কৰ পৰা 'ষ্টোৰ ক্লাৰ্ক'লৈ তেওঁ পদোন্নতি পায়।

ইফালে মাতৃ নৰেশ্বৰী দেৱী কনিষ্ঠ সন্তানটিৰ একো খবৰ নোপোৱাত অধিক মনোকষ্টেৰে জীৱন কটাইছিল। পিচলৈ অৱশ্যে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই বিদেশৰ পৰা ককায়েকহঁতলৈ চিঠি-পত্ৰ দিছিল যদিও ১৯২০ চনত পুত্ৰ শোকত মাকৰ মৃত্যু ঘটিছিল।

প্ৰকৃত শিল্পীৰ ছটা চাৰিত্ৰিক গুণ সদায়ে থাকে। এটা হ'ল

সংস্কৃতি প্ৰেম আৰু আনটো হ'ল দেশপ্ৰেম। নিজৰ দেশখনক, নিজৰ মানুহখিনিৰ প্ৰতি ভালপোৱা শিল্পীৰ ধৰ্ম। যি কোনো পৰিস্থিতিতে এই দুয়োটা চৰিত্ৰ তেওঁলোকৰ সজীৱ হৈ থাকে। ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতি-প্ৰসাদ আগৰৱালা, কলাগুৰু বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভা আদিৰো এনেধৰণৰ শিল্পী চৰিত্ৰ দেখা যায়। প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ মাজতো এই শিল্পীসকলে শিল্প-সংস্কৃতিৰ সাধনা কৰে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই গান-বাজনা আৰু অভিনয়ৰ প্ৰতি থকা বাপৰ বাবে তেওঁ চাকৰি কৰা এই সময়ছোৱাতো এইবোৰৰ চৰ্চা এৰি দিয়া নাছিল। বৰং ভাৰতৰ বাহিৰত থাকি তেওঁ এই ক্ষেত্ৰত নতুন নতুন কথা শিকাৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু শিকিছিল।

বাগদাদত থাকোঁতে তেওঁ মিঃ জৰ্জ নামৰ এজন ভাৰতীয় সংগীতজ্ঞক লগ পালে। যিহেতু সংগীতৰ প্ৰতি তেওঁৰ বাপ আছে গতিকে এইজন সংগীতজ্ঞৰ ওচৰত তেওঁ তাত চাকৰি কৰি থকা এবছৰ কালতেই সংগীত শিক্ষা লাভ কৰাৰ আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিলে। লগে লগে মিঃ জৰ্জৰ ওচৰত তেওঁ সংগীত শিকিলে। বাগদাদ মূল্যবান খনিজ তেলৰ দেশ। বহুোবা হ'ল সুগন্ধি গোলাপৰ দেশ। এই তৈল দেশৰ পৰা বদলি হৈ যেতিয়া তেওঁ গোলাপৰ দেশ পালেগৈ, গোলাপৰ সুগন্ধি ল'বলৈ নেপাহৰিলে। এই ঠাইত তেওঁ লগ পালে দহ-বাৰ হেজাৰ বঙালী বাসিন্দাক। বিচাৰি পালে অভিনয় প্ৰেমী ব্ৰজনাথে অভিনয় অনুষ্ঠান 'বেষ্ট বেংগল ড্ৰামাটিক ক্লাব'। আনন্দত তেওঁৰ মন উথলি উঠিল। মাহত দহ টকা ফিজ দি তেওঁ এই ক্লাবৰ সভ্য হ'ল। এই অনুষ্ঠানত তেওঁ আধুনিক নাট্যকলা বিদ্যাৰ চৰ্চা কৰিবলৈ যথেষ্ট সুবিধা পালে। ইয়াতেই লগ পালে তেওঁ হৃষিকেশ মুখাৰ্জীৰ দৰে পটু নাট্য শিল্পী, যজ্ঞেশ্বৰ বয়ৰ দৰে নৃত্য শিল্পী আৰু কেৱল চন্দ্ৰ ঘোষৰ দৰে সুনিপুণ সংগীতজ্ঞক। এই বিষয়ত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই নিজে লিখিছিল এইদৰে—“তাত নাট্য-কলা চৰ্চা কৰিবৰ বাবে মোলৈ যথেষ্ট সুবিধা আছিল। একটো,

ডেনচিং আৰু সংগীত সুকীয়াকৈ আয়ত্ব কৰিবলৈ সুবিধা পালোঁ। একটো মাষ্টৰ কলিকতাৰ ত্ৰীহৃষিকেশ মুখাৰ্জী। মানুহজন সাত্বিক প্ৰকৃতিৰ। ইষ্টাৰ্ণ বেংকত একাউণ্টেণ্ট কাম কৰে। কলা নৈপুণ্যত তেওঁ অহীন্দ চৌধুৰী আৰু শিশিৰ ভাট্টৰ সমকক্ষ। ডেনচিং মাষ্টৰ হিচাপে পালোঁ কলিকতাৰ বিখ্যাত ডেনচাৰ নৃপেন্দ্ৰনাথ বসুৰ ছাত্ৰ যজ্ঞেশ্বৰ বয়। সংগীত মাষ্টৰ পালোঁ মুৰ্শিদাবাদৰ কেৱল চন্দ্ৰ ঘোষ।” এনেদৰে তেওঁ এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰতে নাট্য-শিল্পৰ বিভিন্ন দিশৰ আধুনিক কলা-কৌশল শিকি ল'লে। ইয়াত তেওঁ অকল শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিয়েই মনে মনে নাথাকিল। অসমীয়া শিল্পীৰ পাবদৰ্শিতা তেওঁ তাত প্ৰদৰ্শন কৰিলে। ১৯১৭ চনৰপৰা ১৯২১ চনলৈ তেওঁ কেইবাখনো বঙালী নাটকত অভিনয় কৰিলে। তেওঁ বঙালী ভাষা ক'বলৈ এনেকৈ শিকি লৈছিল যে কেতিয়াও কোনেও তেওঁক অভিনয়ৰ সময়ত অবঙালী লোক বুলি ক'ব পৰা নাছিল। তাত তেওঁ প্ৰথম অভিনয় কৰা নাটকখন আছিল “বাজীৰাও”। তাৰ পিচত চন্দ্ৰগুপ্ত, মিচৰ কুমাৰী, মোগল পাঠান, ৰাণা প্ৰতাপ আদি নাটকত অভিনয় কৰে। এই নাটকবোৰত অভিনয় কৰি তেওঁ নিজে এজন সু-অভিনেতা ৰূপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিব পাৰিছিল। বনবীৰ, দুৰ্গাদাস, ধৰ্ম-বিপ্লৱ, বজ্জবৰ্গী, হৰিৰাজ, বিজিয়া, পৃথিৱাজ ইত্যাদি নাটকতো তেওঁ এই সময়ছোৱাতে অভিনয় কৰি বিদেশত যশস্যা লাভ কৰিব পাৰিছিল। এইয়া আমাৰ বাবে অতি গৌৰৱৰ কথা নহয়নে? সেই সময়ত তেওঁৰ লগত অভিনয় কৰা আন বঙালী অভিনেতাৰো আছিল পাচু গোপাল মুখাৰ্জী, যতীন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, নগেন চক্ৰৱৰ্তী, হৃষিকেশ মুখাৰ্জী, আশুতোষ দে, শৈলেন বন্দোপাধ্যায়, কমলাখ্য সৰকাৰ, সুবধ মিত্ৰ ইত্যাদি।

গোঁসাইৰ ওচৰত আগ বঢ়াবলৈ বুলি গোঁৰীপুৰৰ ৰাজ-বাৰীৰ আইতাই সাঁচি ৰখা নতুন গছৰ আম চুৰি কৰি খোৱা অপৰাধত ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ মাজু ককায়েক কৃষ্ণনাথ শৰ্মাৰ লগত মনো-মালিন্য ঘটি গোঁৰীপুৰৰপৰা গুচি আহি তেওঁ এনেকৈ মধ্য এচিয়াত

নিজকে নাট্য-শিল্পী ৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ এনে ঘটনাই বিশ্ববিখ্যাত নাট্যকাৰ, মহাকাব্য চেক্সপীয়েৰৰ জীৱনলৈ আমাক মনত পেলায়। ষ্ট্ৰেটফোর্ডৰ জমিদাৰ চাৰ টমাছ লুছিৰ উদ্যানৰপৰা চেক্সপীয়েৰে বোলে কেইবাবাৰো হৰিণ চুৰি কৰা অপৰাধত জমিদাৰৰ লগত কাজিয়া কৰিছিল। এনে পৰিস্থিতিৰ পৰা আঁতৰি চলিবলৈ শেষত তেওঁ গুছি আহিছিল লণ্ডনলৈ। লণ্ডনতে তেওঁ নাট্য-মঞ্চত যোগ দি নাট্য-জীৱনৰ ভেঁটি স্থাপন কৰিলে। ছয়োজন নাট্যকাৰ, ছয়োজন অভিনেতাৰ ক্ষেত্ৰত এনে ঘটনাৰ মিল বাস্তৱিকতে মন কৰিবলগীয়া।

বিদেশৰ পৰা প্ৰত্যাবৰ্তন আৰু বিভিন্ন যাত্ৰাদল গঠন

এহাতে বন্ধু আনহাতে নাট্য-শাস্ত্ৰ লৈ বিদেশত সৈনিক-শিল্পী হিচাপে জীৱন অতিবাহিত কৰা ব্ৰজনাথ শৰ্মা ১৯২১ চনৰ এপ্ৰিল মাহত ঘৰলৈ বুলি বাওণা হয়। ইতিমধ্যে প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ সামৰণি পৰিছিল। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত ইংৰাজৰ ৰাজত্বৰ অৱসান ঘটাই স্বাধীন হ'বলৈ বিচৰা আন্দোলন চলিয়েই আছিল। মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ নিৰ্দেশত অমিয় কুমাৰ দাস, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, তৰুণৰাম ফুকন, নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ আদি প্ৰখ্যাত নেতাৰ নেতৃত্বত অসমতো এই আন্দোলন তীব্ৰতৰ হৈ উঠিছিল। তেওঁ আহি কলিকতা পালে। তাত কিছুদিন থাকিল। কলিকতাতো মঞ্চাভিনয় চাই মঞ্চাভিনয়ৰ শেহতীয়া উন্নতিৰ বিষয়ে আৰু মঞ্চত প্ৰয়োগ হোৱা আধুনিক কলা-কৌশল সম্পৰ্কত জ্ঞান আহৰণ কৰিলে। মঞ্চৰ জৰিয়তে তেওঁ বংগ দেশৰ প্ৰখ্যাত অভিনেতা সুবেদ্ৰনাথ বোষ (দানী বাবু)ৰ সংস্পৰ্শলৈ আহিল। একে-লগে অভিনয়ো কৰিলে। দানী বাবু ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ অভিনয় দক্ষতাত মোহিত হ'ল। সেয়েহে তেওঁক কলিকতাত স্থায়ীভাৱে থাকি অভিনয় কৰি যাবলৈ অনুৰোধ জনালে। কলিকতা সাহিত্য, সংস্কৃতি, শিক্ষা, বাণিজ্য সকলো ক্ষেত্ৰতে ভাৰতৰ এক উল্লেখযোগ্য কেন্দ্ৰ। সকলো

ধৰণৰ আধুনিক শিক্ষা-দিক্ষাৰ সুবিধা ইয়াত অসমতকৈ বহুত বেছি। সেয়েহে দানী বাবুৰ দৰে স্বনামধন্য শিল্পীয়ে কলিকতাত নিগাজীকৈ থাকিবলৈ জনোৱা আহ্বানত অভিনয়বলীয়া ব্ৰজনাথ শৰ্মা আনন্দত উত্ৰাৱল হৈ তৎক্ষণাৎ সন্মতি জনোৱাটোৱেই স্বাভাৱিক আছিল। কিন্তু ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল এজন প্ৰকৃত দেশ-মাতৃকাৰ পূজাৰী। তেওঁ প্ৰথমতে আছিল অসমীয়া, তাৰ পিচত ভাৰতীয় আৰু তাৰ পিচত বিশ্ব-প্ৰেমী। নিজ মাতৃ অসমী আইৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত নাট্যভূমিত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে যি প্ৰণালীবদ্ধ নাট্যধাৰাৰ সৃষ্টি কৰিছিল সেই গৌৰৱান্বিত সুযোগ্য আইৰ নাট্য-সংস্কৃতি তেওঁৰ আৰ্জিত জ্ঞানেৰে বিকশাই তোলাৰ আহ্বানতকৈ দানী বাবুৰ আহ্বান বেছি আৱশ্যকীয় নাছিল বুলি তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল। সেয়ে এনে আহ্বানক তেওঁ হেলাবঙে প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে আৰু নিজ গাঁও শিলালৈ উভতি আহিল।

শিলাকে ধৰি সমগ্ৰ অসমত তেতিয়া বিদেশী বস্ত্ৰ বৰ্জনৰ এক আন্দোলন চলি আছিল। কিন্তু এই আন্দোলনে সমাজৰ প্ৰচলিত কুসংস্কাৰ বৰ্জন কৰিব পৰা নাছিল। সাত সাগৰ তেৰ নদী পাৰহৈ বিদেশৰ পৰা অহা ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ জাত যোৱা বুলি কিছুমান লোকে তেওঁক ঘৰ সোমাব দিয়া নাছিল। ইতিমধ্যে মাকৰ মৃত্যু হোৱাত মাতৃ হৃদয়ৰ আকুল আহ্বানৰ পৰাও তেওঁ বঞ্চিত হৈছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এনে এটি অৱস্থাত পৰাত তেওঁ ঘৰৰ ভিতৰ নোসোমাই পুনৰ আঁতৰি যাবলৈ থিক কৰিলে যদিও অৱশেষত নগ'ল। নিজৰ উদ্দেশ্য পূৰণৰ বাবে শিলাতেই থাকিলে। প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে কুসংস্কাৰৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম চলাবলৈ।

অসমত তেতিয়াও বঙালী যাত্ৰাপাৰ্টিৰ প্ৰভাৱ আছিল। গাঁও-ভূঁইত এই যাত্ৰাদল অতি জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছিল। নাট, গীত-মাত সকলোতে বঙালী সুৰ বাজিছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এনে বঙলুৱা প্ৰভাৱৰ পৰা অসমীয়া নাট্যধাৰাক মুক্ত কৰি স্বকীয় ৰূপত সৱল কৰি তোলাৰ বাবে প্ৰতিজ্ঞা কৰি জয় যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। অভিনয়ৰ প্ৰতি থকা পৰম ধাউতি, অসমৰ নাট্য ঐতিহ্য, এচিয়াৰ বিভিন্ন ঠাই, আৰু কলিকতা

মহানগৰীৰ বিভিন্ন বঙ্গ মঞ্চ ঘূৰি ফুৰি আয়ত্ত কৰা আধুনিক নাট্য কলা-কৌশলৰ শিক্ষাই এই যাত্ৰাৰ সাৰথি হ'ল। বিদেশৰ পৰা ঘূৰি অহাৰ ৪ মাহ পিচতেই ১৯২১ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত তেওঁ 'শিলা কালিকা অপেৰা পাৰ্টি' গঠন কৰিলে। নিজে এই দলৰ সংগঠক, পৰিচালক, মুখ্য অভিনেতা আৰু ওস্তাদ হিচাপে থাকিল। অভিনয়, গান-বাদ্য সকলো শিকাব পৰা লোক জনকেই ওস্তাদ বুলিছিল। এই দলৰ বাকীবোৰ অভিনেতা আছিল তেওঁৰেই জ্যেষ্ঠ ভাতৃ মহেশ্বৰ শৰ্মা, মাজু ককায়েক কৃষ্ণ নাথ শৰ্মা, উদয় নাথ শৰ্মা, হৰেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা, জনাৰ্দন শৰ্মা, মহীনাথ শৰ্মা, ব্ৰজ শৰ্মা, (বেলেগ এজন), ভবেন্দ্ৰ শৰ্মা, নবীন দাস, সনেশ্বৰ দাস, মেধাল কমাৰ, সভাবাম দাস প্রভৃতি। সৰুকালত তেওঁ এই উদয় নাথ শৰ্মা, হৰেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা আদিৰ লগত আধোন মাহৰ মুকলি পথাৰত ধনুকাড় মাজি, বাহৰ তৰোৱাল কাটি বজা, সেনাপতিৰ ভাও দি অভিনয় কৰিছিল। এই কথা আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে এই যাত্ৰাপাৰ্টি বোৰত বঙালী নাটকৰ অভিনয় কৰা হৈছিল। অসমীয়া ভাষাৰ নাটক মঞ্চস্থ কৰা হোৱা নাছিল। যাত্ৰাপাৰ্টিৰ বাবে উপযুক্ত অসমীয়া নাটকবোৰ অভাৱ আছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই মনে-প্ৰাণেভাল পোৱা নাছিল যদিও প্ৰথম অৱস্থাতে তেওঁও এই শিলা কালিকা অপেৰা পাৰ্টিত বঙালী নাটকেই অভিনয় কৰোৱাইছিল। পিচলৈ কিন্তু তেওঁ নিজে অসমীয়া ভাষালৈ অনুবাদ কৰি 'বাজীবাও', 'বাণা প্ৰতাপ' আদি নাটক মঞ্চস্থ কৰালে। ইয়ে অসমীয়া নাট্যমঞ্চত বিশেষকৈ যাত্ৰা-দলত বঙালী ভাষাৰ বিপৰীতে অসমীয়া ভাষাৰ নাটক মঞ্চস্থ কৰাৰ বাট কাটিছিল। ১৯২৩ চনত এই দুখন নাটকৰ অভিনয়ে গুৱাহাটীৰ উজান বজাৰৰ দুৰ্গাপুজাত বাইজৰ পৰা বৰ সমাদৰ পালে। তেওঁৰ নিজৰ উদাও কণ্ঠ আৰু বলিষ্ঠ অভিনয়ে গুৱাহাটীৰ বহুতো অভিনেতাক চমক খুৱালে। তেওঁলোকে ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ অভিনয়ৰ পৰা যথেষ্ট প্ৰেৰণা লাভ কৰিলে। এই পাৰ্টিয়ে নলবাৰীতো সমানে জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিলে।

নলবাৰীলৈ এই পাৰ্টি অভিনয় কৰিবলৈ যোৱা সময়ত বাতিপুৰাৰ পৰা মানুহৰ মুখত ব্ৰজনাথ শৰ্মা আৰু শিলা কালিকা অপেৰাৰ কথা। গধূলি হোৱাৰ লগে লগে পাৰ্টি চাবলৈ নলবাৰী চহৰ লোকে লোকাৰণা হৈ পৰে। এনেদৰে কম সময়ৰ ভিতৰতে ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ শিলা কালিকা অপেৰা পাৰ্টিৰ জনপ্ৰিয়তা ইখন ঠাইৰ পৰা সিখন ঠাইলৈ বিয়পি পৰিছিল। কিন্তু বিশেষ কাৰণত এই পাৰ্টি ১৯২৪ চনত ভাঙি যায়।

ইতিমধ্যে এই যাত্ৰাদল চলি থাকোঁতেই তেওঁৰ বিয়াৰ কথা-বতৰা চলিছিল। প্ৰথম অৱস্থাত ছোৱালী বিচাৰি পোৱা নাছিল যদিও শেষত মাহুলিকাৰৰ ধনেশ্বৰ শৰ্মাৰ কন্যা গুণবতীৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হয়। তেতিয়া ১৯২২ চন। কিন্তু বিয়াৰ পিচত তেওঁক সাংসাৰিক মোহে আবদ্ধ কৰিব পৰা নাছিল। শিলা কালিকা অপেৰা পাৰ্টি ভাঙি যোৱাৰ পিচতো সেই বছৰে নবেম্বৰ মাহত তেওঁ বৰনগৰৰ ওচৰৰ দক্ষিণ গণক-গাড়ীত দক্ষিণ 'গণকগাড়ী অপেৰা পাৰ্টি' গঠন কৰে। এই বছৰতে আকৌ ব্ৰজনাথ শৰ্মাই নিজাকৈ দক্ষিণ গণকগাড়ীত কিছু বস্তু আৰু খেতিৰ মাটি কিনি শিলাৰ পৰা তালৈ উঠি আহে। তাত নিগাজীকৈ ঘৰ-বস্তু কৰি থাকিবলৈ ললে আৰু যাত্ৰাপাৰ্টি সংগঠন কৰিলে। সেই গাঁওৰে অনাবাম মহাজন আৰু আনন্দি ৰাম দাসে পাৰ্টিৰ প্ৰয়োজনীয় টকা-পইচাৰ দায়িত্ব বহন কৰিলে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই মুখ্যতঃ ওস্তাদৰূপে থাকি এই দল জাকত জিলিকা কৰিলে। দাত্ৰীপান্না, বাচম্পতি, শান্তি, বাখীবন্ধন, অবজা, বণজিৎ সিংহ, কালাপাহাৰ আদি এই নাট্য দলটিৰ জনপ্ৰিয় নাটক আছিল। অভিনেতা বোৰ আছিল—দধিনাথ গোস্বামী, ঘনকান্ত গোস্বামী, ৰমেশ মহন্ত, আনন্দ মহন্ত, ইবনাবাঘুণ বৈশ্য, পৰমানন্দ দাস মণিবাম দাস, ধৰ্মেশ্বৰ নাথ, মলাৰাম দাস, সৰ্বাবাম দাস, কৈলাশ দাস, সীতা ৰাম দাস, অম্বাবাম দাস, উপেন্দ্ৰ নাথ, লোহিত চন্দ্ৰ দাস, গিৰীশ দাস, আনন্দি দাস, চৰ্ণাবাম দাস ইত্যাদি। ১৯২৪ চনৰ পৰা ১৯২৯ চনলৈ ৫ বছৰ ধৰি অসমৰ ভ্ৰাম্যমান নাট্য মঞ্চত এক সুখ্যাতি লাভ কৰাৰ পিচত এই নাট্যাৱলী ভাঙি যায়।

ব্যৱসায়ীক ভ্ৰাম্যমান থিয়েটাৰৰ প্ৰবৰ্ত্তকৰূপত ব্ৰজনাথ শৰ্মা

ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ মনৰ উৎসাহ কিন্তু শেষ হৈ যোৱা নাছিল। তেওঁ আছিল এক নীৰৱ বিপ্লৱী। অসমত ব্যৱসায়ীক ভিত্তিত ভ্ৰাম্যমান নাট্যদল গঠন কৰি নাট্যাভিনয়ৰ জৰিয়তে জীৱন নিৰ্বাহ কৰিব পৰা আৰু গাঁও-ভূঁইৰ অখ্যাত দক্ষ শিল্পী সকলৰ প্ৰতিভা বিকাশৰ পথ উলিয়াই লব পৰা এক ব্যৱস্থা কৰাৰ কাৰণে তেওঁৰ অন্তৰত প্ৰবল হেপাহ আছিল। সেয়ে এইবাব তেওঁ দুগুণ উৎসাহেৰে উন্নত ৰূপত ব্যৱসায়ীক ভ্ৰাম্যমান নাট্যমঞ্চ গঠনত অগ্ৰসৰ হ'ল। ইতিমধ্যে অৱশ্যে হাজো, মাজগাঁও, মাজিবগাঁও, পলাশবাৰী, পাঠশালা, হাউলী, বৰখলা, বলোৱা, পিপলি বাৰী আদি ঠাইত ভ্ৰাম্যমান নাট্যদল গঠিত হৈছিল। কিন্তু এইবোৰ দল ব্যৱসায়ীক ৰূপত থন ধৰি উঠা নাছিল। সেয়েহে তেওঁ এই বিষয়ে চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। কচুৰিল চাহ বাগানৰ বৰবাবু, অভিনয় অনুবাণী ব্যক্তি পুৰণি গুদামৰ বিপিন বৰুৱাৰ লগত কেনেকাকৈ চিনাকী হ'ল। কথা প্ৰসঙ্গত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই অভিনয়ৰ প্ৰতি থকা বৰুৱাৰ বাপৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে। সেয়েহে তেওঁ বৰুৱাৰ লগত ব্যৱসায়ীক ৰূপত ভ্ৰাম্যমান যাত্ৰাপাৰ্টি গঠনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলে। এক দীৰ্ঘ আলোচনাৰ অন্তত এক সুস্থিৰ সিদ্ধান্ত হ'ল। বিপিন বৰুৱাই টকা-পইচাৰ প্ৰাথমিক দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিলে। লগে লগে সৰ্বভোগত সম্পূৰ্ণ ব্যৱসায়ীক ভিত্তিত 'আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি' গঠন হৈ উঠিল। তেতিয়া আছিল ১৯৩০ চন। এই আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টিৰ অভিনেতা আৰু ক'লা-কুশলীবোৰ আছিল—কৃষ্ণ নাথ শৰ্মা, উদয় নাথ শৰ্মা, হৰেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা, গোলাপ বৰা, বমেশ মহন্ত, বজনা কান্ত ভট্টাচাৰ্য, জয় বৰ্মণ, সনাতন হাজৰিকা, কমলা কান্ত শৰ্মা, ৰবি নাথ, নবীন নাথ, হৰনাৰায়ণ বৈশ্য, অম্বু শৰ্মা, বলৰাম দাস, জলেশ্বৰ নাথ, দামোদৰ পাঠক, দীনেশ দাস, মহেন্দ্ৰ দাস, লোহিত দাস, সীতা ৰাম দাস, কৈলাশ দাস, কমলা কান্ত অধিকাৰী, ধৰ্মেশ্বৰ নাথ, আনন্দ মহন্ত, সুৰেশ নাথ,

চন্দ্ৰ চৌধুৰী, নটমূৰ্খ ফণী শৰ্মা আদি। এই দলতেই সৰ্বপ্ৰথমে অভিনেতাক মাহিলী বেতন দিয়া প্ৰথা আৰম্ভ হয়। প্ৰথমতে নটমূৰ্খ ফণী শৰ্মাৰ বেতন আছিল মাহে কুৰি টকা আৰু নাট্য সম্ৰাট চন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ বেতন আছিল মাহত ৭ টকা। ইয়াৰ আগলৈকে অভিনেতাই নাট অভিনয় কৰিছিল আনন্দ লাভ কৰাৰ বাবে কিন্তু ব্ৰজনাথ শৰ্মাই বেতন দিয়া প্ৰথা উলিয়াই অভিনয় কলাক জীৱন নিৰ্বাহৰ এক আহিলা কৰিলে। এই নাট্যদল অসমত ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ অতি জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছিল। অসমৰ বিভিন্ন মঞ্চত এই নাট্যদলে খলক লগাই অসমীয়া ব্যৱসায়ীক ভ্ৰাম্যমান নাট্য আন্দোলনক সৰল কৰি তোলাত এক অভূতপূৰ্ব অৰিহণা যোগাইছিল। গুৱাহাটীৰ কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্য মন্দিৰত নিয়মিতৰূপে নাট্যাভিনয় কৰি এই নাট্যদলে যথেষ্ট প্ৰশংসা লাভ কৰে বাতৰি কাকততো এই দলৰ প্ৰশংসা প্ৰকাশ পায়। সেই সময়ছোৱাত আমাৰ কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টিৰ নাটকবোৰ আছিল—বেদ উদ্ধাৰ, ভাস্কৰ পণ্ডিত, কালাপাহাৰ, হিন্দুবীৰ, বিজয় বসন্ত, জলিতা-দিত্য, মৰাণ জীয়াৰী, নগাকোঁৱৰ, পানীপথ, শিৱাজী, গুলেনাৰ, বণজিৎ সিংহ, বৰ্জিতা আদি। উল্লেখযোগ্য যে সেই সময়ত অসমীয়া মৌলিক নাটকৰ বৰ অভাৱ আছিল। তথাপি ব্ৰজনাথ শৰ্মাই তাৰ মাজতে মৰাণ জীয়াৰী, বণজিৎ সিংহ, নগাকোঁৱৰ আৰু নিজে ৰচনা কৰা বৰ্জিতা নাটক ভ্ৰাম্যমান নাট্য মঞ্চত মঞ্চস্থ কৰি জাতীয় প্ৰেমৰ উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন দেখুৱায়। লগতে অসমৰ নাট্য আন্দোলনক আৰু এটাপ ওপৰলৈ তুলি ধৰে। এই নাট্যদলটি গঠন কৰি তেওঁ অসমত বঙ্গীয় যাত্ৰাপাৰ্টিৰ সাংস্কৃতিক প্ৰভাৱৰ বিৰুদ্ধে থিয় দি অসমীয়া নাট্য আন্দোলনলৈ এক যুগান্তৰ আনে। এই অপেৰা পাৰ্টিটো গঠন কৰাৰ আগ-মুহূৰ্তত তেওঁ ভাবিছিল যে বংগ দেশৰ যাত্ৰা-পাৰ্টিয়ে যদি অসমৰ গাঁও-ভূঁইৰ পৰা ব্যৱসায়ীক ভিত্তিত যাত্ৰাভিনয় কৰি অজস্ৰ টকা পইচা ঘটি লৈ যাব পাৰে অসমত কিয় এনে নাট্যদল ব্যৱসায়ীক ভিত্তিত গঠন কৰিব পৰা নহব? অন্তৰত এনে এটা চিন্তা কৰিয়ে তেওঁ

আসাম কহিমুৰ অপেৰা পাৰ্টি গঠন কৰি কৃতকাৰ্য হ'ব পাৰিছিল।

নটশূৰ্য ফণী শৰ্মা এই নাট্য দলত ভৰ্তি হোৱাৰ এক আমোদজনক কাহিনী আছিল। সেই সময়ত তেওঁ গুৱাহাটীত আছিল। কলা-শুক বিষ্ণু প্ৰসাদ বাভাদেৱেও খলিল বজাৰত (এতিয়াৰ কাঁচী বজাৰ) স্বাধীনভাবে মাচ, চাউল, আদিৰ ব্যৱসায় কৰিছিল। এদিন হঠাতে উজান বজাৰত ফণী শৰ্মাই বাভাদেৱক লগ পালে। তেওঁৰ লগতে খলিল বজাৰৰ বাভাৰ বহা পালেহি। বহুত কথাই তেওঁলোকে সেইদিনা পাতিলে। কথা প্ৰসংগত ব্যৱসায় সম্পৰ্কেও আলোচনা হ'ল। এই ব্যৱসায়ত ফণী শৰ্মাও অংশীদাৰ হ'বলৈ বিচাৰিলে। বাভাই বন্ধুত্বৰ খাতিৰতে সন্মতি জনালে। তেতিয়াৰ পৰা তেওঁলোক যুটীয়াভাবে ব্যৱসায়ত নামিল। বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভা আৰু ফণী শৰ্মাই গীত নাট চৰ্চাৰ উপৰিও খেলা-ধুলা আদি কৰিও সুনাম অৰ্জন কৰিছিল। বিষ্ণু প্ৰসাদ বাভাই 'চেণ্টাৰ ফৰোৱাৰ্ড'ত আৰু ফণী শৰ্মাই 'গ'লকিপাৰ' হিচাপে খেলিছিল। এদিন বাতিপুৰা ছুজ্জন মানুহ বৰপেটাৰ পৰা আহি বাভাৰ বহা পালেহি আৰু বাভাক তেওঁলোকৰ হৈ এখন ফুটবল প্ৰতিযোগিতাত খেলিবলৈ অনুৰোধ জনালে। বাভাই তেতিয়া মানুহ ছুজ্জনক বলীনকো মাতিব ক'লে। তেওঁ গ'লকিপাৰ হিচাপে ভাল খেলে বুলি জানিব দিয়াত মানুহ ছুজ্জনে বলীনকো একেলগে বৰপেটালৈ নিমন্ত্ৰণ জনালে। ফণী শৰ্মাক বলীন বুলি মাতিছিল। এই নিমন্ত্ৰণ অনুসৰি বিষ্ণু প্ৰসাদ বাভা আৰু ফণী শৰ্মা ফুটবল খেলিবলৈ বৰপেটা পালেগৈ। বৰপেটাত দহদিন ফুটবল খেলি তেওঁলোক জিকিলে আৰু কাপ পালে। এইবাব একোজন সুদক্ষ ফুটবল খেলুৱৈ হিচাপে তেওঁলোক জনাজাত হ'ল। সেয়েহে এটি দল আহি সবভোগৰ ওচৰৰ বৰনগৰত আন এখন খেল খেলিবলৈ তেওঁলোকক অনুৰোধ জনালে। এই অনুৰোধক আওহেলা কৰিব নোৱাৰি তেওঁলোক এইবাব সবভোগ পালেগৈ। ব্ৰজনাথ শৰ্মা যে অকল অভিনেতা আৰু নাট-পৰিচালকেই আছিল তেনে নহয়। তেওঁ এজন খেলুৱৈ আছিল। নিজৰ খেলাৰ

উপৰিও তেওঁ ফুটবল খেলৰ বেফাৰীও আছিল। সবভোগৰ এই খেলখনত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই বেফাৰী হিচাপে যোগ দিয়ে। বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভাই ব্ৰজনাথ শৰ্মাক নাট্য-শিল্পী হিচাপে আগবপবাই জানিছিল যদিও বেফাৰী বা খেলুৱৈ হিচাপে ইমান দিনে জনা নাছিল। ফণী শৰ্মাৰ লগত তেওঁৰ চা-চিনাকী নাছিলেই। অজ্ঞাতভাবেই বৰনগৰৰ এইখন খেলত বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভা আৰু ফণী শৰ্মাই নতুনৰ সন্ধান পালে। বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভাই ফণী শৰ্মাক ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিলে। নাট্য-ওস্তাদ শৰ্মাৰ লগত পৰিচয় হৈ ফণী শৰ্মাই নিজকে ধন্য মানিলে। খেল শেষ হোৱাৰ পিচত সেইদিনা বাতি তেওঁলোক দক্ষিণ গগৰগাড়ীৰ ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ ঘৰতে থাকিল। তেতিয়া আছিল ১৯৩০ চন। 'কহিমুৰ অপেৰা পাৰ্টি'ৰ বিহাৰ্চেল চলি আছে। দিনৰ খেলৰ পৰিচালকজনক বাতি উৰুখা চালৰ তলত পেট্ৰোমাক্স লাইটৰ পোহৰত লাল চাহৰ গিলাচ হাতত লৈ নাট পৰিচালনা কৰা অৱস্থাত পাই ফণী শৰ্মা ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ প্ৰতি বৰ আকৰ্ষিত হ'ল।

ব্ৰজনাথ শৰ্মা ওখ-পাখ, নাক জোঙা আৰু লাহী চেহেৰাৰ আছিল। মিঠা বৰণৰ এইজন ব্যক্তিসম্পন্ন ব্ৰজনাথ শৰ্মাক এজন প্ৰকৃত কলাকাৰ আৰু নাট্য-বিশাৰদ ৰূপত দেখিবলৈ পাই ফণী শৰ্মাৰ শিৰ শ্ৰদ্ধাত নত হ'ল। বিহাৰ্চেল দেখা পাই ফণী শৰ্মাৰ গাত অভিনয়ৰ পিৰপিবনি উঠিল। মনটো বৰ উদ্গীৰ্ণ হৈ পৰিল। ব'ব নোৱাৰি এই নাট্যদলত অভিনয় কৰিবলৈ মন যোৱাৰ কথা বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভাক ক'লে। বাভাই পিচদিনা বাতিপুৰা ব্ৰজনাথ শৰ্মাক এই কথা জনালে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ এটি নিয়ম আছিল। তেওঁ অভিনেতা বাছনিৰ সময়ত প্ৰাৰ্থীৰ অভিনয় দক্ষতাৰ পৰীক্ষা লৈছিল। সেয়েহে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই ফণী শৰ্মাৰ অভিনয় দক্ষতাৰ পৰীক্ষা ল'লে। মানিকে মানিক চিনি পালে। সেইদিনাৰ পৰা ফণী শৰ্মা 'আসাম কহিমুৰ অপেৰা পাৰ্টি'ৰ অভিনেতা হিচাপে অস্তিত্ব হ'ল। লাহে লাহে হুয়োজনৰ মাজত গুৰু-শিষ্যৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠিল। হুয়োজনেই এইবাব অসমৰ আদ্যমান

নাট্য-আন্দোলনক অধিক উন্নত রূপত শক্তিশালী কৰি তোলাৰ বাবে বিভিন্ন আলোচনা কৰিব ধৰিলে। এনে আলোচনাৰ মাজতেই ব্ৰজনাথ শৰ্মাই আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি গঠনৰ উদ্দেশ্য ব্যক্ত কৰি ফণী শৰ্মাক কৈছিল—“অসমত গাৱঁ-ভূৱঁ, চুকে-কোণে, পাহাৰে-ভৈয়ামে আজিও বহুতো খ্যাত-অখ্যাত, প্ৰতিভাশালী শিল্পী সিঁচবিত হৈ আছে। সুযোগৰ অভাৱত অকালতে মৰহি যাব খোজা সেই প্ৰতিভাবান শিল্পী-সকলক বিচাৰি উলিয়াই বুকুত সাৱটি লৈ মোৰ কহিনুৰ অপেৰাত স্থান দি তেওঁলোকৰ সুপ্ত প্ৰতিভা বিকাশৰ লগতে শিল্প-সংস্কৃতি সাধনাৰ দ্বাৰাই জীৱিকা নিৰ্বাহৰ পথ সুগম কৰাই মোৰ উদ্দেশ্য।” সহ-অভিনয় আৰু মঞ্চত চিনৰ ব্যৱহাৰেৰে অভিনয় কৰি থিয়েটাৰ পদ্ধতিলৈ নাট্যমঞ্চ পৰিবৰ্তন কৰাৰ পৰিকল্পনাৰ বিষয়েও তেওঁক জনালে। এই নাট্য দলবোৰে সাধাৰণতে ছেপ্টেম্বৰ মাহৰ পৰা এপ্ৰিল মাহলৈ বিভিন্ন ঠাইত নাটক কৰি ঘূৰি ফুৰে। মে'ৰ পৰা আগষ্টলৈ বাৰিষাৰ এই চাৰিমাহ নাটকৰ বিহাৰ্চেল আদিত কটায়। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই কিন্তু এই চাৰি মাহ গুৱাহাটীৰ কুমাৰ ভাস্কৰ মন্দিৰত সপ্তাহত তিনিদিন ব্যৱসায়ীক ভিত্তিত নাট মঞ্চস্থ কৰিবলৈ ভবাৰ কথাও তেওঁক জনাইছিল। আমাৰ ৰাজ্যৰ ওচৰৰে পশ্চিম বংগৰ কলিকতা চহৰত স্থায়ীভাৱে নাট মঞ্চস্থ কৰা এনে ব্যৱস্থা কেতিয়াবাৰ পৰাই আছেই। অসমৰ নাট্য আন্দোলনৰ ক্ষেত্ৰত এনে এক বৈপ্লৱিক পৰিবৰ্তন অনাৰ বাবে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই কৰা চিন্তাত শৰ্মা বৰ উৎসাহী হৈছিল।

ফণী শৰ্মা আৰু চন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰে ‘আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি’ বেছ শক্তিশালী হৈ উঠিছিল। গোৱালপাৰাৰ পৰা শদিয়ালৈ সমগ্ৰ অসমত এই দলে নাট্যাভিনয় কৰি জনপ্ৰিয়তাৰ উচ্চ শিখৰত উঠিব পাৰিছিল। স্কলৰ অভিনয় আৰু আধুনিক কলা-কৌশলৰ প্ৰয়োগ এই নাট্য দলৰ বৈশিষ্ট্য আছিল। যোৰহাটত এই আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি ‘আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰলৈ’ ৰূপান্তৰিত হ’য়। ইয়াৰ আগতে অসমত ব্যৱসায়ীক ভ্ৰাম্যমান নাট্য মঞ্চত থিয়েটাৰ

পদ্ধতিৰ প্ৰৱৰ্তন হোৱা নাছিল। সেয়েহে ব্ৰজনাথ শৰ্মা ব্যৱসায়ীক ভ্ৰাম্যমান থিয়েটাৰৰ জনক।

সহ-অভিনয়ৰ বাটকটীয়া ব্ৰজনাথ শৰ্মা

১৯৩০ চনৰ পৰা ১৯৩৬ চনলৈ আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ চলি আছিল। এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত ১৯৩৩ চনৰ বছৰটো অসমৰ ভ্ৰাম্যমান নাট্যমঞ্চৰ বুৰঞ্জীত এক স্বৰ্ণীয় বছৰ। ভ্ৰাম্যমান থিয়েটাৰৰ এইজন পথ প্ৰদৰ্শকে সেই বছৰত অসমৰ নাট্য আন্দোলনলৈ আন এক পৰিবৰ্তন আনি অভূতপূৰ্ব অৱদান আগ বঢ়ায়। ইয়াৰ আগলৈকে অসমৰ নাট্যমঞ্চত ছোৱালীয়ে অভিনয় কৰা নাছিল। নাট, গীত আদিত তিবোতা মানুহে অভিনয় কৰাটো ডাঙৰ অপৰাধ আছিল। তেওঁলোক ঘৰৰ ভিতৰতে আৱদ্ধ থাকিবলগীয়া হৈছিল। ওৰণি লৈ থাকি জীৱন-যাপন কৰিব লাগিছিল। গীত-মাত, অভিনয়ত তিবোতাৰ অংশ গ্ৰহণে চৰিত্ৰ আৰু ধৰ্ম নষ্ট কৰে বুলি ভাবিছিল। সেয়েহে নাটকত তিবোতাৰ অভিনয় পুৰুষ মানুহেই কৰিছিল। তিবোতা এনেকুৱা সামাজিক বান্ধোনত থাকিব লগীয়া হোৱাত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই মনস্ত বৰ কষ্ট পাইছিল। ১৮৭৩ চনতে যদি ওচৰৰে পশ্চিম বংগত (তেতিয়াৰ বংগদেশ) নাটকত তিবোতাই ভাও লৈ নাট্যমঞ্চ অধিক উন্নত কৰিব পাৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ অৱদানেৰে গোঁৱৰাষিত হৈ থকা অসমৰ নাট্যমঞ্চত পুৰুষেই স্ত্ৰী-চৰিত্ৰত কিয় অভিনয় কৰি থাকিব এই লৈ তেওঁ চিন্তা কৰিছিল। তেওঁ অন্তৰত প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল যে অসমৰ নাট্যমঞ্চত তিবোতাৰ অংশ গ্ৰহণ কৰোৱাই সহ-অভিনয়ৰ প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ আৰু নাৰী মৰ্যাদা স্থাপন কৰিব।

১৯৩০ চনৰ পৰাই তেওঁ এই প্ৰচেষ্টা হাতত লৈছিল। নটসূৰ্য ফণী শৰ্মা ‘আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি’ত সোমোৱাৰ পিচত ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ এনে প্ৰচেষ্টা বেছি সক্ৰিয় হৈ উঠিছিল। তেওঁলোক দুয়োজনে প্ৰথমে ইয়াৰ বাবে ছোৱালী বিচাৰ-খোচাৰ কৰিলে। ইমান কঠিন

সমাজ-ব্যৱস্থাত ছোৱালীক নাট্যমঞ্চৰ বাবে বিচাৰি উলিওৱাটো বৰ সহজ নাছিল।

নাট্য শব্দই নৃত্য-গীত-বাদ্যৰ লগত সংযুক্ত অভিনয়কেই বুজায়। পৃথিৱীত মানুহৰ জন্মৰ পিচতেই নৃত্য আৰম্ভ হোৱা বুলি কোৱা হয়। পুৰণি কালৰে পৰাই ভাৰতৰ বিভিন্ন মন্দিৰত দেৱতাৰ সন্তুষ্টিৰ কাৰণেই কিছুমান নৃত্য পৰিবেশন কৰি অহা হৈছে। আমাৰ অসমতো দেৱদাসী নৃত্য নামেৰে এবিধ এনে নৃত্য প্ৰচলিত হৈ আহিছিল। পাঠশালাৰ ওচৰৰ ডুবি নামৰ ঠাইত পৰিহৰেশ্বৰ দেৱালয়ত এইবিধ ধৰ্মীয় নৃত্য পৰিবেশন কৰা হৈছিল। আজি এই নৃত্য অৱশ্যে লুপ্তপ্ৰায়। কিন্তু এইবিধ অসমীয়া কৃষ্টিৰ অমূল্য সম্পদৰ পুনৰ চৰ্চা হোৱাৰ প্ৰয়োজন আছে। নৃত্য-নাট্য সম্পৰ্ক থকা এই দেৱদাসী নৃত্যত নাৰীয়ে অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। ১৯৩০ চনত এই দেৱদাসী নৃত্য যেতিয়া চলি আছিল ব্ৰজনাথ শৰ্মা আৰু ফণী শৰ্মাই নাট্যমঞ্চৰ বাবে ছোৱালীৰ অনুসন্ধান কৰি কৰি ডুবি পালেগৈ। সাবিত্ৰী আৰু সজনী নামে দুজনী নাচনীৰ লগত এই বিষয়ে আলোচনা কৰিলে। যদিও দেৱতাৰ মন্দিৰত পৰম্পৰাগত ভাবে তেওঁলোকে অতি আধ্যাত্মিক ভাৱত নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল কিন্তু পুৰুষৰ লগত একেলগে নাট্যমঞ্চত সহ-অভিনয় কৰাৰ বাবে সামাজিক বাধোনলৈ ভয় কৰিছিল। সেয়েহে প্ৰথম অৱস্থাত তেওঁলোকে সন্মতি দিয়া নাছিল যদিও শেষত সহ-অভিনয় কৰিবলৈ যাব বুলি জনালে। ব্ৰজনাথ শৰ্মা আৰু ফণী শৰ্মাই ছয়োজনী ছোৱালীক ঠিক-ঠাক কৰি দক্ষিণ গণকগাড়ীলৈ যোৱাৰ বন্দোবস্ত কৰি দিলে। কিন্তু সময়ত সাবিত্ৰী আৰু সজনী নগ'ল। তেওঁলোক পুনৰ সমাজৰ কটকটীয়া বাধোনত সোমাই পৰিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মা তথাপি নিৰাশ নহ'ল। তেওঁ পুনৰ ছোৱালীৰ অনুসন্ধান কৰিব ধৰিলে। এইবাৰ তেওঁ বিপিন বৰুৱাৰ লগত আলোচনা কৰিলে। দিনবোৰ পাৰহৈ গৈ আছে। ইতিমধ্যে আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি (পিচলৈ আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ)

কৃতিত্বৰে অসমৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ নাৰী-চৰিত্ৰৰ ভাও পুৰুষে কৰি জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছিল। নাট্য-সম্ৰাট চন্দ্ৰ চৌধুৰীয়ে অৱিকল ভিৰোদ্ধা সাজি ভাও দি দৰ্শকক চমক খুৱাইছিল।

ব্ৰজনাথ শৰ্মা, বিপিন বৰুৱা আৰু ফণী শৰ্মাই কিন্তু সহ-অভিনয়ৰ বাবে ছোৱালীৰ চিন্তা এৰি দিয়া নাছিল। নাট্যাভিনয় কৰি থকা দিনবোৰৰ ভিতৰতে তেওঁলোক কেতিয়াবা সমূহীয়াকৈ, কেতিয়াবা একক ভাবে ছোৱালীৰ অনুসন্ধান কৰিছিল। কিছুদিন যোৱাৰ পিচত অৱশেষত বিপিন বৰুৱাৰ সহযোগত পুৰণিগুদামৰ পৰা শ্ৰীমতী গোলাপী দাস আৰু শ্ৰীমতী সৰ্বেশ্বৰী দাস নামৰ ছোৱালী দুজনীক নাট্যাভিনয়ৰ বাবে বিচাৰি উলিওৱা হ'ল। জানিব পৰা মতে দুয়ো জনীয়েক আছিল। ইয়াৰ পিচত চামুণ্ডবিৰ পৰা বিচাৰি উলিওৱা হয় শ্ৰীমতী ফুলেশ্বৰী দাসক। যোৰহাটৰ পৰা শ্ৰীমতী শৈলবালা দেৱী, উত্তৰ গুৱাহাটীৰ পৰা শ্ৰীমতী লাবণ্য দাস আৰু নাজিৰাৰ পৰা শ্ৰীমতী বিনোদা দাসকো শেষত অশেষ কষ্ট কৰি সমাজৰ বাধোন মুক্ত কৰি নাট্যাভিনয়ৰ বাবে উলিয়াই অনা হয়।

তাহানি শ্ৰী-শিক্ষাৰ ওপৰত অধিক জোৰ দিয়া নহৈছিল। সেয়েহে ব্যৱসায়ীক আশ্ৰয়মান নাট্যদললৈ বুলি বিচাৰি উলিয়াই অনা এই ছোৱালী কেইজনীৰ স্কুলীয়া শিক্ষাৰ পৰিসৰ প্ৰাথমিক স্কুলৰ ভিতৰতে আছিল। শ্ৰীমতী ফুলেশ্বৰী দাসে ৩য় মান শ্ৰেণীলৈ পঢ়িছিল আৰু শ্ৰীমতী শৈলবালা দেৱীয়ে এম-ভি পাছ কৰিছিল। এই ছোৱালী কেইজনীৰ অভিনয়মুখী মনবোৰৰ বাহিৰে অভিনয় শিক্ষা সম্পৰ্কে জ্ঞান নাছিল। সেয়েহে বিচাৰি অনাৰ পিচতেই মঞ্চত অভিনয় কৰিবলৈ দিব পৰা নাছিল। যথেষ্ট কষ্টেৰে তেওঁলোকক অভিনয় শিক্ষা, শব্দৰ শুদ্ধ উচ্চাৰণ আদি শিক্ষাবলগীয়া হৈছিল। নাটকৰ কঠিন শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰিলে সমাৰ্থক সৰু আৰু সহজ শব্দ তেওঁলোকৰ মুখত দি নাট্য সংলাপ পৰিৱৰ্তন কৰিছিল। ইতিমধ্যে আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰে সেই বছৰো অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত সফলতাবে নাট মঞ্চস্থ কৰি আহি ডুমডুমা নাট্যমঞ্চ পাইছিলহি। তেতিয়া আছিল ১৯৩৩ চন। ইফালে ব্ৰজনাথ

শৰ্মা আৰু ফণী শৰ্মাই শিকাই বুজাই লৈ এই ছোৱালী কেইজনীক মঞ্চত উঠাবলৈ ইতিমধ্যে প্ৰস্তুত কৰি তুলিছিল।

কিন্তু এনেতে ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ জীৱনলৈ দুৰ্যোগ নামি আহিল। ডুমডুমাত নাট্যভিনয় কৰি থাকোঁতেই তেওঁৰ দ্বিতীয় পুত্ৰসন্তান দ্বীজেনৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পাই তেওঁ শোকত মৰ্মাহত হ'ল। কিয়নো ইতিমধ্যেই ১৯২৭-২৮ চন মানত তেওঁৰ প্ৰথম সন্তান ঘনশ্যামবো মৃত্যু হৈছিল। দ্বিতীয় সন্তান দ্বীজেনৰ প্ৰথম অসুখৰ খবৰ পোৱাৰ পিচতো নাট্যমঞ্চ এৰি যাব পৰা নাছিল। ফলত পিতৃৰ অসুপস্থিতিৰ বাবে উপযুক্ত চিকিৎসা নোহোৱাত সন্তানৰ মৃত্যু হ'ল। এই কাৰণতে তেওঁ অতি দুখ পালে। মনত অত্যন্ত কষ্ট পোৱাত তেওঁ এইবাৰ ফণী শৰ্মাৰ হাতত থিয়েটাৰ পৰিচালনাৰ ভাৰ দি কেইদিনমানৰ বাবে ডুমডুমা এৰি দক্ষিণ গগকগাড়ীলৈ গুছি আহিল। সহ-অভিনয়ৰ আৱন্তণিত সেই কাৰণে কিছু ব্যাঘাট জন্মিল।

অৱশ্যে এই ব্যাঘাট স্থায়ী নাছিল। ঘৰত কেইদিনমান থকাৰ পিচতেই পুত্ৰহাৰা ব্ৰজনাথ শৰ্মা পুনৰ শোক-তাপ বুকুতলৈ ডুমডুমা পালেহি। বিপ্লৱী সত্তা তেওঁৰ সদা জাগ্ৰত। সহ-অভিনয়ৰ প্ৰবৰ্তনৰ বাবে নাৰয়ে বিপ্লৱ কৰি অহা ব্ৰজনাথ শৰ্মাক পুত্ৰ শোকে সেয়ে বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰিলে। তেওঁ ডুমডুমা আহি পোৱাৰ চাৰি দিন পিচতেই অতি আকাংখিত সোণালী দিনটো আহিল। ১৯৩৩ চনৰ নবেম্বৰ মাহৰ সেই শুভ দিনটোত গোলাপী দাস, সৰ্বেশ্বৰী দাস, ফুলেশ্বৰী দাস, লাবন্য দাস, শৈলাৰাণী দেৱী, আৰু বিনোদা গগৈক আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ মঞ্চত অভিনয় কৰাৰ কাৰণে নমোৱা হ'ল। লগে লগে কটকটীয়া সংৰক্ষণশীলতাৰ বাফোন খোল খালে আৰু ব্ৰজনাথ শৰ্মাক নীৰৱ বিপ্লৱ সফল হল। সহ-অভিনয়ৰ এই আৱন্তণিৰে অসমৰ নাট্যমঞ্চত নতুন যুগৰ নতুন পোহৰ পৰিল আৰু অসমৰ নাট্য আন্দোলনক বলিষ্ঠ ৰূপত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই আগবঢ়াই লৈ গ'ল। নাট্য ক্ষণতত তেওঁ সহ-অভিনয়ৰ বাটকটীয়া ৰূপে স্বীকৃতি পালে।

অৱশ্যে এই স্বীকৃতি তেওঁ তেতিয়াই পোৱা নাছিল। সেই সময়ত স্বীকৃতিৰ পৰিবৰ্তে তেওঁ তীব্ৰকাৰে পাইছিল। তেওঁৰ এই যুগান্তকাৰী কৰ্মক সমাজে সহজভাৱে লব পৰা নাছিল। আওকলীয়া পুৰণি ধ্যান-ধাৰণাৰ পৰা অসমীয়া নাট্য আন্দোলনক মুক্ত কৰি অগ্ৰগামী কৰি তুলিবলৈ তেওঁ যি এক নীৰৱ বিপ্লৱ কৰি সফল হ'ল তাৰ বাবে তেওঁ সেই সময়তে প্ৰশংসিত হব লাগিছিল। কিন্তু প্ৰশংসাৰ পৰিবৰ্তে তেওঁ তীব্ৰকাৰে পালে আৰু তেওঁৰ কহিনুৰ থিয়েটাৰলৈ ভাবুকিহে আহিল। ককায়েক কৃষ্ণ শৰ্মাই নাট্যদল ত্যাগ কৰি গুছি গ'ল। বাতৰি কাকতত তেওঁক সমালোচনা কৰা হ'ল সমাজখনক তেওঁ বসতলৈ নিয়া বুলি, ব্যাভিচাৰ চলোৱা বুলি আৰু ধ্বংসৰ পথলৈ নিয়া বুলি। এনে তিক্ত অভিজ্ঞতাৰ কথা তেওঁ নিজে ফণী শৰ্মাৰ আগত ব্যক্ত কৰিছিল এনেদৰে— “আপুনিটো সকলো জানেই কিদৰে অসীম সাহস বুকুত বান্ধি বৰঘৰৰ বাহিৰ নোহোৱা, ওৰণিব তলত থকা শিক্ষা-দীক্ষাৰ পোহৰ নোপোৱা অসমীয়া ছোৱালী আজিব এই পুৰুষ প্ৰধান বন্ধনশীল সমাজৰ বেছ ভেদ কৰি বাহিৰ উলিয়াই আনি নাট্যমঞ্চত থিয় কৰাইছে। এই সহ-অভিনয়ৰ প্ৰচলন কৰা বাবে কিমান কষ্ট, কিমান গ্ৰানি অপ-মান, সমালোচনা, ককৰ্থনা সহ্য কৰিব লগীয়া হৈছে। আনকি মোৰ নিজৰ দাদা আৰু ভতিজাই দল ত্যাগ কৰি গুছি গৈছে। বাতৰি কাকতত সমালোচনা ওলাইছে মই হেনো সহ-অভিনয়ৰ প্ৰচলন কৰি সমাজক বসাতলৈ নিবলৈ আৰু ধ্বংসৰ পথলৈ ঠেলি দিব ওলাইছো। মই হেনো ব্যাভিচাৰৰ প্ৰচলন কৰিছো। আজি তেওঁলোকে বুজা নাই মই কি কৰিছো। এদিন অসমৰ বাইজে বুজিব। মই সমাজক ধ্বংস কৰিব খোজা নাই বৰং অসমীয়া সাংস্কৃতিক, অসমৰ নাট্য আন্দোলনক ৫০ বছৰ আগুৱাই নিছো।” ব্ৰজনাথ শৰ্মাই উজনি অসমৰ পৰা বিভিন্ন সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈয়ো আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ চলাই লৈ গৈছিল। নলবাৰীলৈ আহিও সহ-অভিনয় কৰা বাবে তীব্ৰস্বত হৈছিল। অকল

তিব্বতাবেই নহয় নলবাৰীত তেওঁৰ সহ-অভিনয় বন্ধ কৰাৰ কাৰণেও এচামে চেষ্টা কৰিছিল।

ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল এজন দূৰদৰ্শী, সংগ্ৰামী শিল্পী। অসমৰ সাহিত্য সংস্কৃতি আদিলৈ তেওঁৰ অপৰিসীম ভাল পোৱা। সেয়েহে তেওঁ বহু কঠোৰ হৈ নিজৰ বাজ্যৰ উন্নতিৰ কাৰণে দেহে-কৈহে খাটি যুগান্তকাৰী সৃষ্টি কৰিছিল। ইমানখিনি লাঞ্ছনা-গঞ্জন সহ্য কৰিও তেওঁ অসমৰ ভ্ৰাম্যমান নাট্যদলৰ দুৰ্গম পথ সূচল কৰিছিল। ধ্বংসকাৰী সমালোচনাই তেওঁক বিব্রত কৰিব পৰা নাছিল। আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰখনক তেওঁ তাৰ মাজতে জীয়াই ৰাখি অসমৰ গাঁৱে-ভূঁৱে চুকে-কোনে লৈ ফুৰিছিল আৰু সহ-অভিনয়, তেওঁৰ উদ্দেশ্যক জন-প্ৰিয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ডুমডুমা মঞ্চত সফলতাবে নাট মঞ্চস্থ কৰি তেওঁ ডিব্ৰুগড় পাইছিলহি। ডিব্ৰুগড়ত এমাহমান থকাৰ পিচত তেওঁ আহি গুৱাহাটী পালে। গুৱাহাটীৰ কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্য মন্দিৰত সেই বছৰত তেওঁ ‘মগাকোঁৱৰ’ আৰু ‘মৰাণ জীয়াৰী’ নাট মঞ্চস্থ কৰিছিল আৰু সেই বছৰত তেওঁ তাতেই নাট্যশূচীৰ সামবনি মাৰিছিল।

ইতিমধ্যে ডিব্ৰুগড় মঞ্চৰ পৰাই ফণী শৰ্মা কহিনুৰ থিয়েটাৰ এৰি ভেজপুৰলৈ গুছি যায়। তাৰ পিচত তেওঁ নাহৰকটীয়াৰ জয়পুৰত অদ্ৰকান্ত পৰিচালিত। “আসাম আইডিয়েল ড্ৰামাটিক থিয়েটাৰ”ত যোগ দিয়ে। নটশূৰ্যৰ অনুৰোধ ক্ৰমে পিচত চল্ল চৌধুৰীও এই দলত যোগ দিয়ে। ইফালে যদিও আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ পৰা এইদৰে শিল্পী ওলাই অহাৰ আবহাৱ হৈছিল ওস্তাদ ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ থিয়েটাৰে জনপ্ৰিয়তা হেৰোৱা নাছিল। অসমীয়া জনসাধাৰণৰ মনত এক স্থায়ী চিন বহাবলৈ এই দল সক্ষম হৈছিল। এই থিয়েটাৰ দলৰ সম্মুখত আন দলৰ স্থিতি সৰল হব পৰা নাছিল। ফলত আইডিয়েল ড্ৰামাটিক থিয়েটাৰ কিছুদিন পিচত ভাঙি যায়। যিহেতু ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ দ্বাৰা পৰিচালিত আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ পাৰ্টি চলি থাকোঁতেই জয়পুৰত আন এটি নাট্যদল গঢ়ি উঠিছিল আৰু তালৈ আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ

দলৰ পৰা শিল্পী গুছি গৈছিল-গতিকে আসাম আইডিয়েল ড্ৰামাটিক থিয়েটাৰ ভাঙি যোৱাত তেওঁ মনত আনন্দ পাব লাগিছিল। কিন্তু নিজৰ জাতিৰ, নিজৰ মানুহৰ প্ৰকৃতার্থত উন্নতি বিচৰা মঙ্গল বিচৰা শিল্পীয়ে সৃষ্টিতহে আনন্দ পায় ধ্বংসত নহয়। সেয়েহে এই নব গঠিত নাট্য-দলটি ভাঙি যোৱাত তেওঁ দুখ পাইছিল আৰু ফণী শৰ্মাক লগ পাই কৈছিল— “শৰ্মা, আজি অসমত দুটা ভ্ৰাম্যমান দল নচলিল পাৰ্টিয়ান থিয়েটাৰকে আদি কৰি বাহিৰা পাৰ্টি আহি অসমৰ পৰা লাখ লাখ টকা চুটি লৈ যায়। অতি পবিতাপৰ কথা যে আজিও অসমীয়া বাইজৰ চকু মেল খোৱা নাই। কিন্তু অসমৰ ভ্ৰাম্যমান নাট্যদলৰ দুৰ্গম পথ অশেষ ত্যাগ স্বীকাৰ কৰি হলেও মই সুগম কৰিমই যদি মোৰ কাম অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰয়, তেন্তে আপোনালোক উত্তৰ পুৰুষ সকলে সেই অসম্পূৰ্ণ কাম সম্পূৰ্ণ কৰিব। মই সদায় আশাবাদী।

তেওঁ তেওঁৰ নাট্যদলৰ জৰিয়তে শিল্পীৰ প্ৰতিভা বিকাশৰ সুযোগ দিয়াৰ কথা আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে। আইডিয়েল ড্ৰামাটিক থিয়েটাৰ ভাঙি যোৱাত চল্ল চৌধুৰীক পুনৰ কহিনুৰ থিয়েটাৰলৈ আনিবলৈ গৈ তেওঁ ফণী শৰ্মাক কৈছিল— “শৰ্মা, মই চল্লক লৈ যাওঁ। চল্লৰ দৰে প্ৰতিভাবান শিল্পীৰ বিকাশ হবলৈ ধৰা প্ৰতিভা এনেদৰে যেনি-তেনি-বুৰি-বুৰি ম্লান হবলৈ দিব নোৱাৰি। কহিনুৰ আপোনা পাৰ্টিয়ে তেওঁৰ প্ৰতিভা বিকাশৰ যোগ্যস্থান। তেতিয়া নটশূৰ্য ফণী শৰ্মাইও আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ অৱদান আৰু দক্ষতাক স্বীকাৰ কৰি পুনৰ আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰলৈ ঘূৰি অহাৰ বাবে ব্ৰজনাথ শৰ্মাক এনেদৰে কৈছিল— অকল চল্লই নহয়, আমি আমাৰ আইডিয়েল ড্ৰামাটিক থিয়েটাৰ পাৰ্টিৰ আটাই কেইজন শিল্পীয়ে পুনৰ আপোনাৰ কহিনুৰ পাৰ্টিত যোগ দিম বুলি সিদ্ধান্ত কৰিছো। কাৰণ কহিনুৰ আপোনাৰ অসমৰ বাইজৰ অন্তৰত যি সঁচ বহুৱাইছে সেই সঁচ অসমৰ আন কোনো পাৰ্টিয়েই ম্লান কৰিব নোৱাৰে। গতিকে মই আকৌ আপোনাৰ লগ লাগি নতুন উদ্যমে, নতুন চিন্তা-চৰ্চা আৰু নতুন

সৃষ্টিৰ দ্বাৰা লুপ্ত প্ৰায় অসমীয়া কৃষ্টি-সংস্কৃতিক পুনৰ সঞ্জীৱিত কৰি আপুনি কৰা প্ৰচেষ্টাত অৰিহণা যোগাম। আমাৰ উমৈহতীয়া প্ৰচেষ্টাত নিশ্চয় অসমৰ নাট্যমঞ্চই প্ৰগতিৰ পথত আগবাঢ়ি যাব।” সেয়েহে পিচত তেওঁলোক আটায়ে আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ পাৰ্টিৰ জৰিয়তে অসমত এক সৰল নাট্য আন্দোলন গঢ়ি তুলিবলৈ যত্ন কৰিছিল যদিও ইতিমধ্যে বোলছবি শিল্পৰ প্ৰতি মানুহৰ মন আকৰ্ষিত হবলৈ ধৰিছিল। অসমতো কশকোঁৱৰ জ্যোতি প্ৰসাদ আগৰৱালাই ‘জয়মতী’ বোলছবি নিৰ্মাণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহি অভিনেতা-অভিনেত্ৰী বিচাৰিলে। অভিনেত্ৰী সম্পৰ্কত আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ ছোৱালী কেইজনীৰ বিষয়েও ফনী শৰ্মাৰ লগত আলোচনা হল যদিও অৱশেষত তেওঁলোকৰ পৰিবৰ্ত্তে স্বৰ্গজ্যোতি, আইদেউ সন্দিকৈ, মোহিনী ৰাজকুমাৰী আদিক নিৰ্বাচন কৰা হ’ল।

ক্ৰমান্বয়ে ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ ধনবল আৰু জনবল দুয়ো-টাই কমিল। তেতিয়াও থিয়েটাৰ পাৰ্টিত সহ-অভিনয় কৰা সম্পৰ্কে সমাজত এচামে বিবোধিতা কৰিয়ে আহিছিল। সহ-অভিনয় চলি থকা বাবে ঠায়ে ঠায়ে বহু অভিনেতা সমলোচনাৰ সন্মুখীন হোৱাত সেই সকলে দল এৰি গুছি যায়। পাৰিবাৰিক সমস্যাইও ব্ৰজনাথ শৰ্মাক জুকলা কৰি তুলিছিল। এটি এটিকৈ তিনিটা সন্তানৰ মৃত্যু, পত্নী গুণৱতীৰ শয্যাসায়ী অৱস্থা, বেকী নদীৰ গৰাখহনীয়াত পৰি মাটি-সম্পত্তি ধ্বংস আদি একাধিক সমস্যা এই সময়তে দেখা দিছিল।

ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ জীৱনটোৱে আছিল সংগ্ৰামী। সংগ্ৰামী মনে আপোচ নকৰে। জীৱন সংগ্ৰামত জুকলা হৈয়ো তেওঁ আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰ পাৰ্টিক জীয়াই ৰাখিবৰ আশ্ৰয় চেষ্টা কৰিলে যদিও ১৯৩৬ চনত এই নাট্যদল ছয় হেজাৰ টকা লোকচান ভৰি ভাঙি যায়। এই নাট্যদল ভাঙি যোৱাত ব্ৰজনাথ শৰ্মাবেই অকল ক্ষতি হোৱা নাছিল। নাট্য আন্দোলনৰ ক্ৰমিক উন্নতিত নতুন নতুন দিশ মুকলি কৰা এই থিয়েটাৰ দল ভাঙি যোৱাত অসমীয়া জাতিৰ, অসমৰ নাট্য আন্দোলনৰো অধিক ক্ষতি হৈছিল।

স্বাধীনতা আন্দোলনত ব্ৰজনাথ শৰ্মা

সেই সময়ত ভাৰতবৰ্ষ পৰাধীন দেশ আছিল। প্ৰবল প্ৰতাপী বৃটিছে ভাৰতবৰ্ষত ৰাজত্ব কৰিছিল। এখন দেশ পৰাধীন অৱস্থাত থাকিলে সেই দেশৰ জনসাধাৰণে নিজৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰে। নিজৰ দেশ মাতৃক ভাণ পোৱাৰ পাছতো মাতৃৰ উন্নতি কৰাৰ কাৰণে, দেশৰ জনসাধাৰণৰ জীৱন-ধাৰণ পদ্ধতিৰ উন্নতিৰ কাৰণে মাতৃমতাৰ অধিকাৰ নোহোৱা হৈ থাকে। প্ৰকৃত অৰ্থত জনগণ পজু হৈ পৰে। অইনে শাসন কৰে দেশৰ জনসাধাৰণ শোষিত হয়। এনে অৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তে স্বাধীন দেশ হিচাপে ভাৰতবৰ্ষক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ এক আন্দোলন আৰম্ভ কৰা হয়।

মহামানব মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত এই স্বাধীনতা আন্দোলনৰ আৰম্ভণি হয় যদিও কিছুমানে ১৮৫৭ চনৰ চিপাহী বিদ্ৰোহকে ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ আৰম্ভণি বুলি কয়। কিন্তু সি যিয়েই নহওক পিচলৈ অবিৰত ভাবে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ দলে মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলন চলায়। এই আন্দোলনত ভাৰতৰ সমগ্ৰ জনসাধাৰণক জড়িত কৰাকৈ কেইবাটিও আন্দোলনৰ কাৰ্যসূচী লোৱা হয়। তাৰ ভিতৰত ১৯২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলন, ১৯৩০ চনৰ আইন অমান্য আন্দোলন আৰু ১৯৪২ চনৰ ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ কাৰ্যসূচী অতি উল্লেখযোগ্য। ১৯৪২ চনৰ স্বাধীনতা আন্দোলন স্বাধীনতাৰ বাবে কৰা ভাৰতীয় জনসাধাৰণৰ শেষ সংগ্ৰাম আছিল। ই আছিল ৰাইজৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত আৰু স্বাভাৱিক আন্দোলন। এই আন্দোলনৰ বাবে কোনেওঁ কাকো মাতি আনিব নালাগিছিল। দেশপ্ৰেমভাৱে সকলো মানুহৰ অন্তৰতে জাগ্ৰত হৈ উঠিছিল। সেয়েহে বৃটিছ চৰকাৰ বৰ চিন্তিত হৈ পৰিছিল আৰু কৈছিল যে ইয়াৰ আগতে ভাৰতবৰ্ষ বৃটিছৰ ইমান বিৰোধী হোৱা নাছিল।

জনতাৰ যুক্তিৰ এনে আন্দোলনত প্ৰকৃত শিল্পী নীৰৱ দৰ্শক হৈ থাকিব নোৱাৰে। শিল্পীৰ মন যিহেতু সদায় হৃদয়, শোষণ আদিৰ বিপৰীতে থিয় দিয়া সেয়েহে তেওঁলোকক জনতাৰ যুক্তি আন্দোলনে উদ্ভাউল কৰি তোলে। এনে কাৰণতে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনত

বিশেষকৈ '৪২ চনৰ ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনত বিপ্লৱী বীৰ হিচাপে জনিয়াই পৰে। বৃটিছৰ সাম্ৰাজ্যবাদী শাসনৰ অন্ত পেলাই স্বাধীন ভাৰত গঢ়াৰ মানসেৰে ১৮৮৫ চনতে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ নামৰ বাজ-নৈতিক দলটো গঠন হৈছিল। শূৰ্মা এই কংগ্ৰেছ দলৰ চাৰি অনাৰ টিকট লৈ আগতেই সভা ভাঙি হৈছিল যদিও ১৯০৫ চনৰ পৰাহে সক্ৰিয় ৰূপে কংগ্ৰেছ দল সংগঠনত মনোযোগ দিয়ে। ইতিমধ্যে ১৯২১ চনৰ পৰা ১৯৩৬ চনলৈ তেওঁ অসমৰ নাট্য আন্দোলনত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণেৰে জড়িত হৈ পৰিছিল। ১৯৩৫ চনত তেওঁ বৰনগৰ কংগ্ৰেছ কমিটিৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সদস্য ৰূপে নিৰ্বাচিত হয়। ১৯৩৭ চনত উক্ত কংগ্ৰেছ কমিটিৰ উপ-সভাপতি পদত মনোনীত হয়। ১৯৩৮ চনত বৰনগৰত অনুষ্ঠিত বৰপেটা জিলা ভল্লেট্ৰাৰ কেম্পত তেওঁ সক্ৰিয় সহযোগ কৰে আৰু নিজৰ ঘৰতে কেইবাজনো সদস্যক ৰাখে। ১৯৩৯ চনত দ্বিতীয় মহাসমৰ আৰম্ভ হোৱাত ভাৰতবৰ্ষই বৃটিছ চৰকাৰক সেই সময়ত সহায় কৰাৰ পৰিবৰ্তে বৃটিছ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে সত্যাগ্ৰহ আন্দোলন আৰম্ভ কৰে। ইতিমধ্যেই স্বাধীনতা সংগ্ৰামত কমিউনিষ্ট লিগ, কংগ্ৰেছ ছচিয়েলিষ্ট দল, ফৰোৱাৰ্ড ব্লক আৰু কংগ্ৰেছৰ এচামে একেলগে এই সংগ্ৰামত নামিছিল। এই সময়তে অসমত ফৰোৱাৰ্ড ব্লক গঠন সম্পৰ্কত নেতাজী সুভাষ বসু ছিলঙলৈ আহে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই কেদাৰ নাথ গোস্বামী, উপেন দাস, হৰেন কলিতা আদিৰ লগত ছিলঙলৈ গৈ সুভাষ বসুক লগ ধৰে আৰু তেওঁৰ লগত হিংসা আৰু অহিংসা কোন পথেৰে দেশে স্বাধীনতা লাভ কৰা সম্ভৱ সেই বিষয়ে আলোচনা কৰে। তাৰ পিচতেই উল্লেখযোগ্য 'ভাৰত ত্যাগ' আন্দোলনৰ কাৰ্যসূচী আৰম্ভ হয়।

বৰনগৰৰ বিমানঘাটি ধ্বংস

এই আন্দোলনত তেওঁ এইবাৰ অৱনীয় ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। ইয়েই তেওঁৰ জীৱনৰ গতিপথো পৰিবৰ্তন কৰে। অসমৰ নাট্য আন্দোলনৰ উন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত যেনেদৰে তেওঁ এক নীৰৱ বিপ্লৱ কৰিলে, ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ বাবেও ছলে-বলে, ক'ল-কোশলে বৃটিছ সকলক খেদি পঠাবলৈ

এক বিপ্লৱ আৰম্ভ কৰিলে। সেই সময়ত অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত বৃটিছ সৈন্যই বাহৰ পাতিছিল। বৰনগৰৰ বেৰী নৈৰ পাৰত বৃটিছ চৰকাৰে তেনে সময়তে এটি বিমানঘাটি সাজিবলৈ লৈছিল আৰু বাইজৰ পৰা সহযোগ বিচাৰিছিল। ইতিমধ্যেই ১৯৪২ চনৰ ৮ আগষ্ট তাৰিখে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছে বৃটিছক 'ভাৰত ত্যাগ' কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰে। বৃটিছ চৰকাৰে কংগ্ৰেছৰ এই প্ৰস্তাৱৰ কথা জানি দমনমূলক শাসন কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত ললে আৰু পিচদিনাৰ পৰাই আন্দোলনকাৰী সকলৰ ওপৰত দমনমূলক ব্যৱস্থা লোৱা আৰম্ভ হ'ল। সেইমতেই ৯ আগষ্ট তাৰিখেই মহাত্মা গান্ধী, মৌলানা আবুল কালাম আজাদ, জৱাহৰলাল নেহৰু, বল্লভ ভাই পটেল আদি আগশাৰীৰ নেতাক কাৰাক্ষ কৰে। অসমতো সেই তাৰিখেতে দেবেশ্বৰ শৰ্মাক গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। তাৰ পিচত গোপীনাথ বৰদলৈ আৰু সিক্ৰি নাথ শৰ্মাক আটক কৰে। এওঁলোক দুয়োজন বোম্বাইৰ পৰা উভতিছিল। বাটতে গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। তাৰ পিচত বিষ্ণুৰাম মেধি, হৰেশ্বৰ গোস্বামী, মহেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰী, বিজয় চন্দ্ৰ ভাগৱতী আদিও গ্ৰেপ্তাৰ হয়। লোক নায়ক অমিয় কুমাৰ দাসে নৰিয়া গাঁৱে তেজপুৰত আন্দোলনৰ নেতৃত্ব দিলে। ৰূপকোষৰ জ্যোতি প্ৰসাদ আগৰৱালাক তেজপুৰৰ সেৱা দলৰ অধিনায়ক পতা হ'ল। অসমৰ জনসাধাৰণো ভাৰতৰ আন আন ৰাজ্যবোৰৰ দৰে জাগ্ৰত হৈ উঠিল আৰু নিজে নিজে মাতৃভূমিৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ নেতা হৈ পৰিল। কংগ্ৰেছ দলৰ বহুতে 'কৰিম অথবা মৰিম' এই ব্ৰতত ব্ৰতী হ'ল। তেওঁ-তাকে মহাত্মা গান্ধীৰ অহিংস আন্দোলনৰ পৰিবৰ্তে কিছু সহিংস হবলৈ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰি বৃটিছ চৰকাৰৰ ঘৰ, দলং আদি আলোৱা, বেল বগৰোৱা, টেলিফোনৰ তাৰকটা, কাছাৰী, ধানা আদি দখল কৰাৰ কাৰ্যসূচী গ্ৰহণ কৰিলে। এনে এক জলন্ত পৰিস্থিতিত বৃটিছ চৰকাৰৰ আহ্বানৰ প্ৰতি সহাৰি জনাই যেতিয়া আন এচাম অসমীয়া লোকে বৰনগৰৰ বিমানঘাটি নিৰ্মাণত হাত আগবঢ়াবলৈ ওলাই আহিছিল তেতিয়া দেশহিতৈষী, বিপ্লৱী ব্ৰজনাথ শৰ্মা বৰ উত্তেজিত হৈ পৰিছিল। এই

বিমানঘাটি নিৰ্মাণৰ বাবে বাঁহ, কাঠ আদি নিৰ্মাণ সামগ্ৰী যোগান ধৰিবলৈ বহুতো ডেকা লৰাই ঠিকা-ঠকুনি লোৱা দেখি তেওঁৰ অন্তৰে হাঁহাকাৰ কৰি উঠিছিল। এনে আত্মঘাটী কাৰ্গত বাধা দিবলৈ সেয়ে তেওঁ উঠি পৰি লাগিল। তেওঁ ভাবিছিল যে বৰনগৰত যদি বৃটিছ চৰকাৰে এটি বিমানঘাটি তৈয়াৰ কৰিব পাৰে তেতিয়াহলে বৃটিছৰ শোষণ কাৰ্য আৰু বৃদ্ধিহ পাৰ। শোষণকাৰী বৃটিছৰ এনে কাৰ্য বন্ধ কৰিবলৈ তেওঁ লোকক কোনো ধৰণৰ সহায়-সহযোগ আগ নবঢ়াবলৈ তেওঁ বাইজক বিশেষকৈ ডেকা শক্তিক কাকুতি মিনতি কৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰকাশ্য ভাবে ঠিকাদাৰ সকলক ঠিকাদাৰী নকৰিবলৈ অনুৰোধ জনালে। বজাৰত নিকেটিং কৰি যাতে কোনেও পুলিচ আৰু বৃটিছ চৰকাৰৰ বিষয়াকৰ্মচাৰীক খোৱাবস্ত্ৰ, চাউল-পাত আদি বিক্ৰী নকৰে তাৰ বাবেও তেওঁ বাইজক গোহাৰি জনালে। হাটবাৰত হাটৰ মাজতেই ওখ টুল এখনৰ ওপৰত থিয় দি বৃটিছ চৰকাৰক কোনো প্ৰকাৰে সহায় নকৰিবলৈ বক্তৃতা দি বাইজক অনুৰোধ কৰি ফুৰিব ধৰিলে। তেওঁৰ এনে অনুৰোধ উপেক্ষা কৰি যিসকলে বিমানঘাটি নিৰ্মাণ কৰিবলৈ বাঁহ, কাঠৰ যোগান ধৰিছিল সেইসকলক তেওঁ আনকি বাট-ভেটা দি ভৰিত পৰি কাকুতি-মিনতি কৰিছিল। তথাপি বহুতে গোপনে এনে ব্যৱসায় কৰিলে আৰু বিমানঘাটি নিৰ্মাণৰ কাম আগ বাঢ়িল। অত চেপ্টা, অত কাকুতি-মিনতিৰ পিচতো যেতিয়া এই লোকসকলৰ জাতীয় চেতনা ঘূৰি নাছিল আৰু বৃটিছৰ শোষণৰ পথহে সুগম কৰিবলৈ সহযোগ আগ বঢ়ালে তেতিয়া তেওঁ বৰ বিদ্ৰোহী হৈ উঠিল। সেয়েহে নিৰ্মাণমান বিমানঘাটি ধ্বংস কৰাৰ পৰিকল্পনা হাতত ললে। সবভোগৰ দুৰ্গেশ্বৰ আৰু জন্মেজয় দাস নামৰ দুজন লোকৰ লগত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এই পৰিকল্পনাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলে। আলোচনাৰ মূৰত আঁচনি গ্ৰহণ কৰা হ'ল। ইয়াৰ বাবে সমগ্ৰ সবভোগ অঞ্চলৰ এখন মেপ আঁকি ললে। বিশেষকৈ বাষ্টা-ঘাট, চৰকাৰী কাৰ্যালয় আদি এই মেপত স্পষ্ট কৰি ল'লে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এই আঁচনি কৃতকাৰ্য্যতাৰে ৰূপায়ণ কৰিবলৈ বৃজ

বাইজৰ লগতো গোপন আলোচনা কৰিলে। ভবামতেই বাইজৰ সহযোগৰ মনোভাব বৃজি উঠাত তেওঁ দুগুণ উৎসাহী হ'ল। বিমানঘাটি ধ্বংস কৰাৰ পিচত তেওঁৰ জীৱনলৈ যি ভয়াবহ বিপদ নামিব সেই বিষয়ে তেওঁ আগতিয়াই জানিছিল যদিও তাৰ বাবে তিল-মানো ভয় কৰা নাছিল। দেশ প্ৰেমেৰে উদ্ধ, মুক্তিযোদ্ধা ব্ৰজনাথ শৰ্মাই সহজভাবেই ভাবিলে “বোমা পৰিওতো এই দিনত লাখ লাখ মানুহ মৰিছে। মোৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণী এটা সংসাৰৰ পৰা বিদায় ললেও জগতৰ একো ক্ষতি নহব। বৰং এই কৃতকাৰ্য্যতাৰ গোবহ লৈ মৰিব পাৰিম”। ইতিমধ্যে আগষ্ট মাহৰ এই ভাৰতত্যাগ আন্দোলনে ভাৰতৰ আন আন ৰাজ্যৰ দৰে অসমতো প্ৰবল জোৰবাৰি তুলিছিল। ১৫ আগষ্টত গোৱালপাৰা জিলাত ছাত্ৰসকলে চৰকাৰী নিষেধাজ্ঞা ভংগ কৰিলে। অসমত আগতে উল্লেখ কৰি অহা নেতাসকলক গ্ৰেপ্তাৰ কৰাৰ প্ৰতিবাদতে শোভা যাত্ৰা উলিয়াই এই নিষেধাজ্ঞা ভংগ কৰিলে। পুলিচে এনে কাৰ্যৰ বাবে ছাত্ৰসকলৰ ওপৰত লাঠি চালনা কৰাত এজন ছাত্ৰ আহত হ'ল। ২৪ আগষ্টত পুৰণিগুদাম, যমুনামুখ, কামপুৰ আৰু বেবেজীয়াত বেল বগবোৱা হ'ল। কামপুৰত স্থানীয় ডাকঘৰ, তহচিল কাৰ্যালয় বেল'ৱে ষ্টেচন ধ্বংস কৰা হ'ল। পুলিচ-মিলিটাৰীৰ অত্যাচাৰত মানুহৰ মৃত্যু ঘটিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাও ‘কৰিম অথবা মৰিম’ ব্ৰতত ব্ৰতী হ'ল।

পিচদিনা আছিল ২৭ আগষ্ট বাতিপুৰা হাত-মুখ ধুই উঠি চাহ একাপ খালে আৰু ইতিমধ্যে তৈয়াৰ কৰি থোৱা আঁচনি আৰু মেপখনত চকু ফুৰালে। তাৰ পিচত তেওঁ চিন্তা কৰিলে যে সবভোগ-চকচকা পথৰ দলং কেইখন কাটি পেলোৱাই অতি আৱশ্যক হ'ব। সেয়ে তেওঁ ওচৰৰে মাহুলিখাৰ গাঁওলৈ গৈ বড়েশ্বৰ মিজীৰ লগত এই বিষয়ে আলোচনা কৰিলে। বড়েশ্বৰ মিজীয়ে এই দলং কেইখন কাটি পেলোৱাৰ দায়িত্ব কান্ধ পাতি ল'লে। সবভোগ কিদাৰ বোডটো কটাৰ দায়িত্ব দিলে তেওঁৰ খুলশালিয়েক শ্ৰীচন্দ্ৰকান্ত শৰ্মাক। চুমাৰঘাটৰ

বজ্জেশ্বৰ কমাৰ আৰু জন্মেজয়ক টেলিফোন-টেলিগ্ৰাফৰ তাঁৰবোৰ কটাৰ দায়িত্ব দিয়া হ'ল। মুঠতে বৰনগৰ বিমানঘাটলৈ কেউপিনৰপৰা থকা যোগাযোগ ছিঙি পেলোৱাৰ ব্যৱস্থা তেওঁ কৰিলে। সকলোবোৰ অতি গোপনীয় ভাবেই যাতে হৈ যায় তাৰ প্ৰতিও সকলোকে আহ্বান জনালে। উত্তৰ গণকগাড়ীৰ 'শান্তি সেনা বাহিনী'ৰ কৰ্মী শিৱবামক বিপ্লৱী ৰাইজক ৰাতি দহ বজাত নিৰ্দিষ্ট স্থানত একগোট হবলৈ জনাই দিবলৈ পঠি-
য়ালে। ৰহা-জাকুৰাপাৰাৰ নিৰ্জন ঠাই এডোখৰকে ৰাইজ গোট হোৱাৰ-
স্থান হিচাপে বাছি উলিওৱা হৈছিল। দিনৰ সকলো আলোচনা অনুসৰি ৰাতি দহমান বজাত হেজাৰ বাৰশ মানুহ গোট খালে। মানুহবোৰে বিমানঘাট ধ্বংসৰ কাৰণে আলোচনা কৰা মতেই আগবাঢ়ি যাবলৈ ব্যাগ্ৰ হৈ পৰিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই ৰাইজক ৰাতি বাৰ বজাৰ নিটাল পৰিবেশলৈ অপেক্ষা কৰিবলৈ অনুৰোধ জনালে। তেওঁৰ মতে সেই ক্ষণটিয়ে হ'ব মহোৎসৱ। শেষত ৰাতি বাৰ বজাৰ পিচত সকলোৱে নিজৰ নিজৰ দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ আগ বাঢ়িল। ইতিমধ্যে বজ্জেশ্বৰ কমাৰ, জন্মেজয় দাস, চন্দ্ৰকান্ত শৰ্মা, বজ্জেশ্বৰ মিত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ দলত লোৱা কৰ্মীৰ সহযোগত টেলিফোন-টেলিগ্ৰাফৰ তাঁৰ, বাট-পথ, দলং আদি আঁচনি অনুসৰি কাটি পেলালে। মূল বিমানঘাট ধ্বংসৰ বাবে দক্ষিণ গণকগাড়ীৰ ৰমনী দাস, গিৰীশ চন্দ্ৰ দাস, শ্ৰীদামোদৰ দাস, কমাৰ গাঁওৰ নগেন চন্দ্ৰ বড়ো, মাহুলিবাৰৰ প্ৰতাপ চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ নেতৃত্বত ৰাইজ দুভাগ হৈ এভাগ উত্তৰমূৰে আৰু আন এভাগ দক্ষিণ মূৰে অগ্ৰসৰ হ'ল। এই অহিংসা কাৰ্যৰ মূল নায়ক ব্ৰজনাথ শৰ্মাই সকলো কাম নিয়াবিকৈ সম্পন্ন হোৱাৰ তদাৰক কৰি থাকোঁতেই বিমান ঘাটৰ উত্তৰ মূৰত জুই জ্বলি উঠিল। তেওঁ আহি মূল ঘাট নোপাওঁতেই দক্ষিণমূৰতো জুই দপ্‌দপ্‌কৈ জ্বলি উঠিল। লগে লগে 'বন্দে মাতৰম', 'মহাআজী কি জয়' আদি ধ্বনীৰে চৌদিশ ৰজন-জনাই গ'ল। নিম্নিত্তে বৃটিছৰ শোষণৰ ছাউনি বৰনগৰ বিমানঘাট পুৰি ছাবখাৰ হ'ল। বিমানঘাট জ্বলোৱা দৃশ্যটি সম্পৰ্কে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই নিজে এনেদৰে

কৈছিল— "মই গৈ মূল ঘাটৰ ওচৰ নো পোওঁতেই উত্তৰ মূৰত জুই জ্বলি উঠিল আৰু অবিৰাম 'বন্দে মাতৰম' ধ্বনিয়ে আকাশ-বতাহ নিনাদিত কৰি দিগন্তলৈ প্ৰকম্পিত কৰি তুলিলে। মুহূৰ্ত্ততে দক্ষিণ মূৰতো অনুৰূপ বন্দে মাতৰম ধ্বনি। লগে লগে আকাশ ভেদি জুই জ্বলি উঠিল। ঠিকাদাৰ, মহৰি, কুলি বহুৱাবোৰৰ আৰ্ত্তনাদ একত্ৰিত হৈ এটা মহা প্ৰলয়ৰ সৃষ্টি হোৱা যেন লাগিল। সজাই থোৱা লাখ লাখ খেৰ, বাঁহ, তৰ্জী, কাঠ আৰু ঘৰবোৰত সমানেই জুই জ্বলিল। অগ্নি দেৱতাই লেলিহান শিখা বিস্তাৰ কৰি অৰ্জুনে খাণ্ডৱ দাহন কৰাৰ দৰে ভীষণ মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰিলে। জুইৰ প্ৰবল উত্তাপত বাঁহ-বোৰ ফাটি একেলগে হেজাৰ হেজাৰ বোমা পৰাৰ দৰে গুৰু গুৰু শব্দত পৃথিৱী কেঁপাই তুলিবলৈ ধৰিলে। জুইৰ পোহৰত স্পষ্ট দেখা গ'ল যে অসংখ্য মানুহ নৈৰ সোঁতত উঠি যাব ধৰিলে। কিছুমান ঠিকাদাৰৰ দামী চাইকেল নদীৰ বুকুত লয় হৈ গ'ল। টকা-পইচাৰে ভৰা চুটকেছ, বিচনা, বাচন-বৰ্ত্তন আদি অগ্নি দেৱতাৰ গ্ৰাসত পৰি ছাই হৈ গ'ল। অসংখ্য ঠিকাদাৰ উদ্গাদৰ দৰে নদীৰ পাৰে পাৰে লক্ষ্যহীনভাবে ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। যিসকলে এই ভয়াবহ দৃশ্য দেখা পোৱা নাই, তেওঁলোকে কল্পনাও কৰিব নোৱাৰিব। বেকী নদীৰ পাৰৰ সেই ভীষণ দৃশ্য কেনে মৰ্মান্তিক হৈ পৰিছিল। দ্বাপৰত কুকক্ষেত্ৰৰ মহাৰণৰ যি ছবি বাসদেৱে অঙ্কিত কৰি থৈ গৈছে তাৰ লগত তুলনা নকৰিলেও আমি কলি কালৰ মানুহে ইয়াক দ্বিতীয় কুকক্ষেত্ৰ বুলি অভিহিত কৰিব পাৰো।"

বেকী নদীৰ পাৰত দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়ত সাম্ৰাজ্যবাদী বৃটিছে স্থাপন কৰিবলৈ লোৱা শোষণৰ এনে ঘাট ধ্বংস কৰাৰ পাছত সেই ৰাতিয়েই বিদ্ৰোহী জনতাই সবভোগ থানা, ডাক-বঙলা, গেৰিচন ইঞ্জিনিয়াৰৰ অফিচ আদিও জ্বলাই দিলে। বিমানঘাট ধ্বংসৰ এই ঘটনাই ব্ৰজনাথ শৰ্মা আৰু অসমীয়া ৰাইজৰ দেশ প্ৰেমৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰে।

পলাতক অৱস্থাত ব্ৰজনাথ শৰ্মা

বুটিছ চৰকাৰ এই ঘটনাত বৰ আচৰিত হৈ উঠে আৰু অতি চিন্তাৱিত হৈ পৰে। আনকি বুটিছ পাৰ্লামেণ্টতো এই ঘটনা সম্পৰ্কত আলোচনা হৈছিল বুলি শুনা যায়। ইফালে স্থানীয় একাংশ ৰাইজ বিশেষকৈ বিমানঘাটি নিৰ্মাণৰ ঠিকাঠুকলি লোৱা সকল বৰ অসন্তোষ্ট হ'ল। তেওঁলোকে প্ৰশাসনক জনাই দিলে যে এই ধ্বংস যন্ত্ৰৰ নেতা দক্ষিণ গগনগাড়ীৰ বায়ুৰ ল'ৰা ব্ৰজনাথ শৰ্মাহে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ বিমানঘাটি পোৰা কাৰ্য ইমান সুপৰিকল্পিত আছিল যে তিনি চাৰি দিনলৈ প্ৰশাসনে বৰনগৰৰ লগত যোগাযোগ স্থাপন কৰিব পৰা নাছিল। তাৰ পিচত কিন্তু গুৰ্থা চিপাহী, ইংৰাজ সৈন্য আহি অঞ্চলটোত বাহৰ পাতিলেহি। চৰকাৰী দমন নীতি পূৰ্ণদমে আৰম্ভ হ'ল। পুলিচে যাক যেনেকৈ পালে কৰায়ত্ত কৰিলে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাক গ্ৰেপ্তাৰৰ নিৰ্দেশ হ'ল। অলিয়ে-গলিয়ে চিপাহী-চম্ভুৰীৰ স্তুতীক পহৰা। মাজে মাজে 'ৱেংক ফায়াৰ' কৰিবও ধৰিলে। হাট-বজাৰ, জনপথ সকলো জনশূন্য হ'ল। মুঠতে সমগ্ৰ বৰ নগৰত এক ত্ৰাসৰ সৃষ্টি হ'ল। মানুহ ভয়ত পেপুৰা লাগিল।

ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এনে পৰিস্থিতিত অকল গ্ৰেপ্তাৰে নহয়, মৃত্যুৰ আশংকাও কৰিলে। কিন্তু তেওঁ যিহেতু এজন স্বদেশপ্ৰেমী আছিল গতিকে মৃত্যুৰ বাবে অলপো চিন্তা কৰা নাছিল। বৰং তেওঁ ঘৰৰ সকলো মানুহকে মাতি আনি হাঁহি হাঁহি কৈছিল—“এই ঘটনাত মোৰ মৃত্যু হোৱাটোও অসম্ভৱ নহয়। তোমালোকে নিজৰ কৰ্তব্য কৰি যাৱ। এই সংসাৰত মই নাই বুলিয়েই ধৰিবাছোন। মোৰ বয়সৰ বহু মানুহেইতো এই সংসাৰ এৰি গৈছে। গৃহস্থৰ আনবোৰ জানো নোখোৱাকৈ শুকাই যিছে।” পৰিস্থিতি যিহেতু ক্ৰমান্বয়ে বেয়াৰ ফালে ঢাল খালে আৰু তেওঁৰ ঘৰত খানাতালাচ কৰিবলৈ পুলিচ দাৰোগাৰ প্ৰৱেশ ঘটিল। এনে অৱস্থাত তেওঁক বহুতে পলাবলৈ পৰামৰ্শ দিলে। সেই সময়ৰ কংগ্ৰেছৰ নেতা অক্ষয় কুমাৰ দাস আৰু অসমৰ প্ৰাক্তন মুখ্যমন্ত্ৰী

মহেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰীদেৱেও তেওঁক পলাবলৈ পৰামৰ্শ দিলে। পুলিচৰ হাতত ধৰা দিয়াতকৈ পলাতক হৈ থাকি যদি দেশ সেৱা কৰিব পাৰি তেওঁ তাকে কৰাৰ সিদ্ধান্ত কৰিলে। প্ৰথমে ওচৰৰে টেঙাগাঁও তাৰ পৰা মাহুলিঝাৰ পালে। মাহুলিঝাৰৰ পৰা জাকুৰাপাৰা আৰু তাৰ পৰা হৰিদৈ গাঁওতে গোপনে থাকি আলেঙে আলেঙে পুলিচী সন্ধানৰ খবৰ ৰাখি থাকিব ধৰিলে। ইতিমধ্যে ব্ৰজনাথ শৰ্মাক ধৰি দিব পাৰিলে এইজাৰ টকা পুৰস্কাৰ ঘোষণা কৰিলে। আনকি দেখা মাত্ৰেই গুলি কৰাৰ নিৰ্দেশৰ খবৰো ওলাল। তথাপি তেওঁ পুলিচৰ চোকা পহৰা আৰু চোৰাং চোৱাৰ ঘিটঘিটনিৰ মাজতেই ছদ্মবেশ ধৰি ওচৰৰ গাঁওবোৰতে পলাই থাকিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ ছদ্মবেশ ইমান নিখুত আছিল যে তেওঁ পুলিচৰ লগত মুখামুখি হোৱাৰ পাছতো ধৰা পৰা নাছিল। এবাৰ এখন গাঁওৰ মানুহৰ ঘৰত তেওঁ থকা বুলি জানিব পাৰি পুলিচে সেই মানুহঘৰক ঘেৰাও কৰি পেলালে আৰু ঘৰ খানাতালাচ কৰিবলৈ সাজু হ'ল। এনে পৰিস্থিতিত ঘৰৰ তিৰোতা মানুহ কেইগৰাকীক ওচৰৰ আন ঠাইলৈ গুছি যাবলৈ কলে। তেওঁ তেতিয়া সেই সুযোগ লগে লগে ললে আৰু ঘৰৰ আন তিৰোতাৰ লগত অৱিকল তিৰোতা সাজি ঘৰৰ পৰা ওলাই গ'ল। পুলিচে একো ধৰিবকৈ নোৱাৰিলে। আন এদিন গাঁওলীয়া বাট এটাৰে গৈ থাকোতে তেওঁৰ পিচে পিচে চোৰাংচোৱা লোকো গৈ আছিল। এই কথাৰ গম পাই তেওঁ বাটতে ছদ্ম বেশ ধৰি এজন বুঢ়া মানুহ হ'ল। সেই সময়ত তেওঁৰ লগত ছদ্মবেশ ধৰাৰ সকলো সামগ্ৰী থাকিছিল লাথুটিত ধৰি থবক্ বৰক্ খোজ্ৰে এইবাৰ তেওঁ বুঢ়া মানুহ হৈ পুনৰ গৈ থাকিল। কিছু বাট যোৱাৰ পিচত বুঢ়াক চোৰাং-চোৱাৰ লোকে লগ পাই সুধিলে,—হেৰি, ব্ৰজনাথ শৰ্মা এই বাটেৰে গৈছে নেকি? তেতিয়া কাহি কাহি তেওঁ প্ৰশ্ন কৰিব ধৰিলে—“ব্ৰজনাথ শৰ্মা! ব্ৰজনাথ শৰ্মানো কোন? চোৰাং চোৱাই বুঢ়াৰ প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ নিদি বেগাবেগিকৈ গুছি গল। এবাৰ এটা মন্দিৰত পূজা কৰি থকা সময়ত পুলিচে গৈ ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ খবৰ তেওঁক সুধিছিল।

তেতিয়া তেওঁ আশী বছৰীয়া বুঢ়া সাজি উত্তৰ দিছিল— “এই ব্ৰজটোৱে খালে। সি যে ক’ত কি কৰে। এইমাত্ৰ ইয়াতে আছিল। ক’ত গ’ল চাও বাক” বুলিকৈ মন্দিৰৰ পাছ ফালেদি পলাই আহিল।

এইদৰে তেওঁ পুলিচৰ চকুত ধূলি দি স্থানীয় ভাবেই বহুদিন ধৰি পলাই থাকিল যদিও শেষত ইয়াত থকা নিৰাপদ নহয় বুলি বিশ্বাস কৰিলে আৰু তাৰ পৰা আন ঠাইলৈ গ’ল। ইবিদৈৰ পৰা তেওঁ কাকজানলৈ গ’ল। তাত তিনিদিন থকাৰ পিচত বচনগাওঁলৈ যায়। শহুৰেকৰ ভাগিনীয়েক বচনগাওঁৰ দ্বীপনাৰায়ণ চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰত তেওঁ এসপ্তাহ থাকিল। তাৰ পৰা নিজ শহুৰেকৰ ঘৰ বঘুনন্দনপুৰত উঠে। তাৰ পৰা পচাগাওঁ, পচাগাওঁৰ পৰা শালকোছা, শালকোছাৰ পৰা হাকমা আদি ঠাইলৈ গৈ পলাই থাকে।

ইতিমধ্যে স্বৰনগৰ অঞ্চলত চৰকাৰী সত্ৰাসৰ ৰাজত্ব চলিছে। ডেকা বোৰক দলে দলে গ্ৰেপ্তাৰ কৰি হাজোতত ৰাখিছে। ৰাইজৰ ওপৰত পাইকাৰী জৰিমনা বিহিছে। তিবোতাবোৰৰ ওপৰতো অত্যাচাৰ চলাইছে। তেওঁৰ ঘৰতো অমানুষিক অত্যাচাৰ। পত্নীক বন্দুকৰে খুন্দিয়াই আঘাত কৰিছে। সকলো সম্পত্তি ‘এটাচ’ কৰি লৈ গৈছে। তেওঁৰ প্ৰথম পত্নী গুণৱতী শয্যাসায়ী হৈ থকাৰ কাৰণে আৰু কনিষ্ঠা সন্তান নিৰ্মলাৰ পানীকেচুৰা অৱস্থাৰ কাৰণে ইতিমধ্যে তেওঁ বঢ়িয়ামাৰী গাঁৱৰ মেঘনাথ চক্ৰৱৰ্তীৰ কন্যা বন্ধুদা দেৱীক দ্বিতীয় বিবাহ কৰাইছিল। বন্ধুদা দেৱীয়ে সেয়ে স্বামীৰ কাৰণে পুলিচৰ অত্যাচাৰ সহ্য কৰিবলগীয়া হ’ল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই পলাতক অৱস্থাতেই ঘৰত কৰা অত্যাচাৰৰ এই খবৰবোৰ পাই আছিল যদিও তেওঁৰ ঘৰলৈ ঘূৰি যোৱাৰ উপায় নাছিল। তেওঁ হাকমা আদিতো বেছি দিন থকা নাছিল। তাৰ পৰা আহি সোনাইহাটত শ্ৰীহৰিশ চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰত এমাহমান থাকে। সোনাইহাটৰ পৰা তেওঁ ঘৰিয়ালডাঙা পালে। তাত ২২ দিনমান থাকিল। এই ঘৰিয়ালডাঙাতে বিপ্লৱী নেতা, কমিউনিষ্ট কালিকা ভাট্টৰ লগত পৰিচয় হ’ল। সেই সময়ত কমিউনিষ্ট নেতাৰ ওপৰতো ধৰ পাকৰ চলিছিল। এওঁৰ নামতো

ওয়াৰেণ্ট বাহিৰ হোৱাত ভাট্টৰী পলাই ফুৰিছিল। শ্ৰীদেবেন চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰত ভাট্টৰী অশ্ৰেয় লৈ আছিল আৰু তাতেই ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ লগত তেওঁৰ দেশৰ পৰিস্থিতি লৈ আলোচনা হয়। আলোচনাত দুইজন আত্মগোপনকাৰীৰ ঘনিষ্ঠতা বাঢ়িছিল। সেয়েহে ভাট্টৰীয়ে তেওঁক কলিকতালৈ তেওঁৰ লগতে যাবলৈ পৰামৰ্শ দিলে। কিয়নো কলিকতাহে আত্মগোপনৰ প্ৰশস্ত ঠাই। ইতিমধ্যে পুলিচে ব্ৰজনাথ শৰ্মা তাত থকা খবৰ পোৱা বুলি তেওঁ জানিব পাৰিলে আৰু তৎক্ষণাত্তেই সেই ঠাই ত্যাগ কৰিলে। এইবাৰ তেওঁ একেবাৰে কোঁচবিহাৰ পালেগৈ। কোঁচবিহাৰৰ বৰমহাদেৱ দেৱালয়ত তেওঁ থাকিলে। কালিকা ভাট্টৰীও এটি দিনত তালৈ আহিল আৰু ইতিমধ্যে ব্ৰজনাথ শৰ্মা তাত থকা খবৰো পুলিচে পোৱাত তেওঁলোক দুয়ো কলিকতা পালেগৈ। প্ৰথমে কলিকতাৰ কালীঘাটৰ কালিকা আশ্ৰমত তেওঁ থাকিছিল যদিও পিচত টালিগঞ্জৰ লেকৰ ওচৰৰ দেৱী প্ৰসন্ন সেনৰ ঘৰত থাকিল। দেৱী প্ৰসন্ন সেনও আছিল কমিউনিষ্টদলৰ। তেওঁকো গ্ৰেপ্তাৰ কৰাৰ বাবে চৰকাৰী প্ৰশাসনে বিচাৰি আছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ লগত এই দুজন ব্যক্তিৰ সম্পৰ্ক লাহে লাহে অতি ঘনিষ্ঠ হৈ আহিছিল। যদিও ব্ৰজনাথ শৰ্মা কমিউনিষ্ট দলৰ সদস্য নাছিল কিন্তু সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠাৰ আদৰ্শই এওঁলোকক একগোট কৰাইছিল। সেয়ে দেৱী প্ৰসন্ন সেনে এওঁক ‘ফেমিন বিলিফ’ৰ বাবে মেডিনীপুৰলৈ যাবলৈ লগ ধৰিছিল। দেৱী প্ৰসন্ন সেনো যিহেতু পুলিচৰ নজৰত আছিল ব্ৰজনাথ শৰ্মাই তেওঁৰ ঘৰত বেছিদিন থাকিব বিচৰা নাছিল। সেনেও তেওঁক তেওঁৰ ঘৰৰ পৰা গৈ আন ‘মেচ’ত থকাহে সুবিধাজনক হব বুলি পৰামৰ্শ দিছিল। সেয়ে তেওঁ পিচত ভবানীপুৰৰ মেচ এটাত থাকিব ললে। পিচে য’তে বাঘৰ ভয় ত’তেই ৰাতি হয়। মেচত থকা আনজন ব্যক্তি চি আই ডি বিভাগৰ। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই লগে লগে নিজৰ নাম সলনি কৰি ভৌমিক হৈ পৰিল আৰু চি আই ডি মিঃ মল্লিকৰ লগত বন্ধু হৈ পৰিল। সেই সময়ত কলিকতাৰ পৰা প্ৰখ্যাত অসমীয়া সাহিত্যৰ আলোচনী ‘আবাহন’ প্ৰকাশ

হৈ আছিল। ইয়াৰ সম্পাদক আছিল ডাঃ দীন নাথ শৰ্মা। এই দীননাথ শৰ্মাৰ লগত তেওঁৰ ঘনিষ্ঠতা স্থাপন হ'ল। টকা-পইচা যি আছিল তেওঁ শৰ্মাৰ ঘৰতেই জমা থলে। এনেদৰে তাত কিছুদিন থকাৰ পিচত দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ বিতৰ্কিকাই কলিকতাত পুনৰ ভয়াবহ ৰূপ ধারণ কৰিলে। জাপানে তাত বোমা পেলালে আৰু এক ত্ৰাসৰ সৃষ্টি হ'ল। সেয়েহে তেওঁ এইবাৰ কলিকতা এৰি নবদ্বীপ পালেহি। নবদ্বীপৰ পৰা তেওঁ পুনৰ কোঁচবিহাৰলৈ আহিল। কোঁচবিহাৰত কামৰূপৰ বহুত মানুহ আছিল আৰু আজিও আছে। এই কোঁচবিহাৰত থাকি তেওঁ ঘৰৰ খবৰবোৰো পাই থাকিব ধৰিলে। তেওঁ জানিলে যে অসুখী হৈ থকা প্ৰথম পত্নী গুণৱতী ভায়েকৰ লগত বৰনগৰতে আছে। দ্বিতীয় পত্নী বন্ধদা পুত্ৰ সন্তান কৰণাৰ লগত বটিয়ামাৰীত আছেহি। তেওঁ ঘৰ এৰি যোৱা সময়ত কৰণাৰ বয়স আছিল মাত্ৰ ৮ মাহ। সেয়েহে তেওঁৰ পুত্ৰ পৰিবাৰলৈ মনত পৰি তেওঁ তাৰ পৰা এইবাৰ বটিয়ামাৰী পালে। কিন্তু এই খবৰো পুলিচৰ কেনেবাকৈ অৱগত হোৱাৰ কথা গম পাই তেওঁ তৎক্ষণাত বটিয়ামাৰীৰ পৰা শালবাৰী পালেহি। শালবাৰীৰ পৰা পুনৰ তেওঁ বচনগাঁওৰ দ্বীপ নাৰায়ণ চক্ৰবৰ্তীৰ ঘৰত ওলালহি।

পুলিচৰ হাতত গ্ৰেপ্তাৰ বৰণ

তাত দুদিনমান থাকি তেওঁ পুনৰ কলিকতালৈ যাব বিচাৰিছিল যদিও ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ তাতেই জ্বৰ আৰম্ভ হ'ল। তেতিয়াও এহাজাৰ টকীয়া পুৰস্কাৰৰ লোভত ব্ৰজনাথ শৰ্মাক ধৰি দিবলৈ এচাম লোকে পিট-পিটাই ফুৰিছিল। বচনগাঁওত তেওঁ কেইদিন মান থকাৰ পিচতেই দুৰ্গা শৰ্মা নামৰ এজন লোক তেতিয়া তালৈ ঘনাই অহা যোৱা কৰিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ এইজন লোকৰ আচৰণত সন্দেহ জন্মিল। সেয়ে তেওঁ দ্বীপনাৰায়ণ চক্ৰবৰ্তীক কথাটো জনাই পুনৰ শালবাৰীৰ শ্ৰীশৰৎ গোস্বামীৰ ঘৰলৈ গ'ল। তাতো গৈ পুনৰ জ্বৰ উঠিল। দুৰ্গা শৰ্মা নামৰ ব্যক্তিজন এদিন আকৌ শালবাৰীৰ এই ঘৰতো উপস্থিত হ'ল। এইবাৰ সেয়ে ব্ৰজনাথ শৰ্মা তাৰ পৰা আহি পুনৰ বচনগাঁওত

উঠিল। তেওঁ নৰিয়া গাৰে দ্বীপ নাৰায়ণ চক্ৰবৰ্তীৰ ঘৰতে থাকিল। চক্ৰবৰ্তীয়ে তেওঁক ঔষধ পাতিব যোগান ধৰিলে। কিন্তু ব্ৰজনাথ শৰ্মাই সেই ব্যক্তি জনক চোবাংচোৱা বুলি থিকেই ধৰিলে আৰু তেওঁ পুনৰ আহিব পাৰে বুলি বচনগাঁও ছুই এদিনতে এৰি যোৱাৰ প্ৰতি তৎপৰ হ'ল।

দুৰ্গা শৰ্মা নামৰ এই ব্যক্তিজন তেওঁৰ পৰিচিত আছিল। কিন্তু পৰিচিত এই ব্যক্তিজনৰ চাল-চলন, ধৰণ-কৰণত তেওঁৰ সন্দেহ উপজিছিল। সেয়ে তেওঁ এইজন সন্দেহজনক ব্যক্তিৰ কথাত ভোগ নগ'ল। দুৰ্গা শৰ্মাই কিন্তু টকাৰ লোভত শেষত পুলিচক খবৰ দিলে। অসুখী শৰীৰেৰে ব্ৰজনাথ শৰ্মা এইবাৰ পলাবলৈ সময়ে নাপালে। ইঠাৎ এদিন কাহিলি পুৱাতে তেওঁ শোৱাৰ পৰা উঠি বাহিৰলৈ দুৱাৰ মেলি ওলাই আহিছিলহে মাত্ৰ। দুফালৰ পৰা দুটা বন্দুক তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত ধৰা হ'ল। তাৰ পিচতেই চাৰিজন পুলিচ অফিচাৰ বিভলভাৰ হাতত লৈ তেওঁৰ সন্মুখত থিয় দিলে। প্ৰথম অৱস্থাত তেওঁ নিজক পুলিচৰ হাতৰ পৰা বচাবলৈ আত্ম পৰিচয় গোপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ কথা ভাবিছিল যদিও পুলিচ ইন্সপেক্টৰ জিতেন ডেকা অতি চিনাকী হোৱাত তেওঁ নিজে ব্ৰজনাথ শৰ্মা বুলি ধৰা দিলে। পুলিচে তেতিয়া তেওঁৰ লগতে আশ্ৰয়দাতা দ্বীপ নাৰায়ণ চক্ৰবৰ্তীকো হাত কেৰেয়া লগাই বঙাইগাওলৈ লৈ গ'ল। তেতিয়া ১৯৪৩ চনৰ মাৰ্চ-এপ্ৰিল মাহ আছিল।

ছেলত ব্ৰজনাথ শৰ্মা

প্ৰথমে পুলিচে এওঁক আৰু দ্বীপ নাৰায়ণ চক্ৰবৰ্তীক এডাল বচিৰে একেলগে সাঙুৰি বঙাইগাঁও থানালৈ নিছিল। পিচত তাৰপৰা চক্ৰবৰ্তীক পঠালে গোৱালপাৰা থানালৈ। ব্ৰজনাথ শৰ্মাক দুজন চিপাহীৰ সৈতে গুৱাহাটীলৈ পঠিয়াই দিলে। গুৱাহাটী সদৰ থানাই বাতি ৯ মান বজাত যেতিয়া তেওঁ আহি গুৱাহাটী পালে তেওঁক লক আপত ভৰাই

থলে। পিচদিনা কোর্টলৈ নিয়া হ'ল আৰু আবেলি ক্ৰিমিনেল কয়দীৰ লগতে তেওঁকো জেলত সোমাই থলে। জেলৰ ভিতৰতে চেলত থকাতো অতি কষ্টকৰ। তেওঁ থকা কোঠাটো আছিল বাৰ ফুট দীঘল আৰু ৭ ফুট বহলৰ। কোঠাটোৰ ভিতৰত দুটা বাৰ্ণিট আছিল। এটা পেচাব কৰাৰ বাবে আৰু এটা পায়খানা কৰাৰ বাবে। কোঠাটোৰ ভিতৰত অইন মানুহ নাই। কাৰো লগতে কথা-বতৰা পাতিব নোৱাৰে। নিৰ্ভৌ বাতিপুৰা ৮ বজাত এবাৰ মাত্ৰ আধাঘণ্টাৰ বাবে কোঠাটোৰ ভিতৰৰ পৰা বাহিৰ ওলাই আহিব পাৰে। তাকো পহৰাৰ মাজত। চেলৰ ভিতৰত জন্তু সদৃশ এনেদৰে থকা কি যে নবক যত্ননা। এই যত্ননাৰ মাজতেই তেওঁ আঢ়ৈ মাহ চেলৰ ভিতৰতে কটালে। পিচত এদিন চেলৰ পৰা মুক্তি পালেও পুনৰ ১২৯ খাবাত গ্ৰেপ্তাৰ কৰি গুৱাহাটী জেলৰ বি-ডিভিজনত ৰাখিলে। তেওঁক জেলত ৰখাৰ কেইদিনমান পিচতেই ৪২ চনৰ 'ভাৰত ত্যাগ' আন্দোলন সম্পৰ্কত গ্ৰেপ্তাৰ কৰা অসমৰ প্ৰথম মুখ্যমন্ত্ৰী গোপীনাথ বৰদলৈকো যোৰহাট জেলৰ পৰা গুৱাহাটী জেললৈ আনিছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এইবাৰ জেলত এইজন ব্যক্তিক লগ পাই বৰ আনন্দ পালে। তুয়োৰো মাজত লাহে লাহে ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্কত গঢ়ি উঠিল। সদায় গধূলি বৰদলৈ ডাঙৰীয়া, ব্ৰজনাথ শৰ্মা, দীননাথ মেধি আৰু দেহি বাবু নামেৰে এই চাৰিজন ব্যক্তিয়ে জেলৰ ভিতৰতে ব্ৰিজ খেলছিল। বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ পৰা এওঁ কনট্ৰেক্ট ব্ৰিজ শিকিছিল। স্বাধীনতাৰ ৪২ ব আন্দোলনৰ সময়ত বৃটিছ চৰকাৰে কংগ্ৰেছৰ প্ৰায়বোৰ নেতৃস্থানীয় লোককে যেতিয়া গ্ৰেপ্তাৰ কৰি জেলত ৰাখিছিল জেল প্ৰাধনবোৰত তেতিয়া আটকাধীন ব্যক্তিক ৰাখিবলৈ অস্থায়ী খেবৰ ঘৰ সাজিব লগীয়া হৈছিল। গুৱাহাটী জেলতো এনে ঘৰ সাজিছিল। এই জেললৈ পিচত ভাৰতীয় কমিউনিষ্ট দলৰ নেতা শ্ৰীকামিনী শৰ্মা, শ্ৰীগোবিন্দ কলিতা আদিকো আনি ৰখা হৈছিল। ব্ৰজনাথ শৰ্মা এওঁলোকৰ মাজতো সববৰহী হৈ উঠিছিল। এওঁলোকৰো একোটা শিল্পী মন আছিল। এই শিল্পী মনৰ বাবে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই

এওঁলোকৰ সৈতে লগ হৈ গুৱাহাটী কাৰাগাৰতে দুৰ্গাপূজাৰ সময়ত কেইবাখনো নাটক মঞ্চস্থ কৰে। নাটকৰ আখৰা কৰি থকা সময়তে বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভা আৰু তেওঁৰ কলা চৰ্চা সম্পৰ্কত প্ৰসঙ্গক্ৰমে ব্ৰজনাথ শৰ্মাই বহুত কথাই এওঁলোকৰ লগত আপোচনা কৰিছিল। এইদৰে গুৱাহাটী কাৰাগাৰত কাৰাগাৰ সতীৰ্থ সকলৰ লগত তেওঁ জীৱন কটাইছিল।

গুৱাহাটী জেলত থাকোতেই শৰ্মাৰ ঘৰলৈ মহা বিপদ আহিছিল। দক্ষিণ গণকগাড়ীত এওঁৰ ঘৰ-দুৱাৰ বৃটিছ সৈন্যই দখল কৰি লৈছিল। দ্বিতীয় পত্নীৰ প্ৰথম সন্তানৰ ইফালে টান নৰিয়া। বহু চিকিৎসাৰ মূৰতো নৰিয়া ভাল নোহোৱাত পত্নী গুণৱতীয়ে সন্তানক লৈ গুৱাহাটীলৈ আহিল। গুৱাহাটীত তেওঁ পৰিস্থিতিৰ বাখ্যা ডাঙি ধৰি স্বামীৰ মুক্তি বিচাৰি চৰকাৰৰ ওচৰত আবেদন দিলে। কিন্তু সেই আবেদন মঞ্জুৰ নহল। তেতিয়া উপায় বিহীন হৈ ভতিজাক খৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ সহযোগত কগীয়া সন্তানৰ চিকিৎসাৰ বাবে মহান ত্যাগী ডাঃ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱাৰ ওচৰলৈ গ'ল। ডাঃ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা আছিল জনতাৰ বন্ধু, দুখীয়াৰ ত্ৰানকৰ্ত্তা। এওঁ বিনা মাচুলে লৰাটোক চিকিৎসা কৰি ৰোগমুক্ত কৰিছিল।

গুৱাহাটী জেলত প্ৰায় এবছৰমান থকাৰ পিচত তেওঁক এইবাৰ চিলেট জেললৈ পঠায়। তেতিয়া আছিল ১৯৪৪ চনৰ প্ৰথম ভাগ। এই জেললৈ গৈ তেওঁ তাত লগ পালে দেৱেশ্বৰ শৰ্মা, হৰেশ্বৰ গোস্বামী, গোবীকান্ত তালুকদাৰ, ডাঃ হোমেশ্বৰ চৌধুৰী, কমলেশ্বৰ দাস আদিৰ দৰে মহান নেতা সকলক। সেই সময়ত ভাৰতত সাম্ৰাজ্যবাদী শোষণৰ বিৰুদ্ধে ঠায়ে ঠায়ে 'মৃত্যু বাহিনী' নামৰ একোটা সংগঠন গঢ়ি উঠিছিল। এওঁলোকৰ নেতৃত্বতো কিছুমান হিংসামূলক কাম কৰা হৈছিল। নগাঁওৰ বিপ্লৱী মহেন্দ্ৰ নাথ হাজৰিকাই এনে মৃত্যু বাহিনী দলৰ নেতৃত্ব দি কিছু সন্ত্ৰাসবাদী কাৰ্যকলাপ কৰাৰ অপৰাধত বৃটিছ প্ৰশাসনে তেওঁকো আন আন সদস্যৰ সৈতে গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। এইজন মহেন্দ্ৰ নাথ হাজৰিকাকো

দহ-বাৰজনমান বিপ্লৱীৰ সৈতে চিলেটৰ এই জেললৈ তেনে সময়তে আনে। সকলোবোৰ সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী ভাৰতৰ মুক্তি যোদ্ধা চিলেট জেলত এনেদৰে ছয়মাহমান একেলগে থাকিল। তাৰ পিচত এজন এজনকৈ প্ৰায়বোৰ বন্দীক গুৱাহাটীৰ জেললৈ আনিলে। কিন্তু ব্ৰজনাথ শৰ্মা আৰু মহেন্দ্ৰ নাথ হাজৰিকা তাতেই বৈ গ'ল। গতিকে তেওঁৰ চিলেট জেলত এবছৰ পাৰ হ'ল। তাৰ পাছত তেওঁক তেজপুৰ জেললৈ আনিলে। তেজপুৰ জেলত তেওঁ কংগ্ৰেছৰ প্ৰধান নেতা বিষ্ণু বাম মেধি, ফখৰুদ্দিন আলি আহমেদ, মতি বৰা, পূৰ্ণ চন্দ্ৰ শৰ্মা, কপৰাম স্মৃত আদিক লগ পালে। এইসকল নেতাক পাই তেওঁ বৰ বং পালে এই কাৰণেই যে ইয়াত তেওঁ অন্ততঃ নিভাজ অসমীয়াত কথা পাতিব পাৰিব। কিছু দিন পিচত এইসকল নেতাকো জেলৰপৰা মুক্তি দিলে। কিন্তু নগাঁওৰ মৃত্যু বাহিনীৰ দলটোক আৰু ব্ৰজনাথ শৰ্মাক মুক্তি নিদিলে। এমাহমান পিচত অৱশ্যে কপৰাম স্মৃতকে ধৰি মৃত্যু বাহিনী দলৰ সকলোবোৰকে নগাঁও জেললৈ বদলি কৰিলে। তেজপুৰ জেলত ব্ৰজনাথ শৰ্মাই এইদৰে প্ৰায় এবছৰ কটালে।

ইতিমধ্যে দ্বিতীয় মহাসমৰৰ কিছু শাম কাটিছিল। এই যুদ্ধত বৃটিছৰ আৰ্থিক অৱস্থা ভাগি পৰিছিল আৰু উপনিবেশিক সাম্ৰাজ্য ভাৰতক জাতীয় মুক্তি আন্দোলনৰ হেঁচাত ধৰি বখা তেওঁলোকৰ পক্ষে অসম্ভৱ হৈ পৰিছিল। সেয়েহে বৃটিছৰ চিন্তা ক্ৰমে ভাৰত বৰ্ষৰ মানুহে বিচৰা ধৰণেই আগ বাঢ়িছিল। তাৰ বাবে বৃটিছ পাৰ্লামেন্ট 'কেবিনেট মিচন' এটিও গঠন কৰিছিল। এই মিচনটি গঠন কৰাৰ উদ্দেশ্য সম্পৰ্কত তেতিয়াৰ বৃটিছ প্ৰধানমন্ত্ৰী এটলীয়ে ঘোষণা কৰিছিল— “জাতীয়তাবাদৰ চোৰ খলকনি ভাৰতত তীব্ৰ হৈ উঠিছে আৰু এতিয়া এটা স্পষ্ট আৰু নিৰ্দিষ্ট কামৰ সময় হৈছে। ভাৰতলৈ কেবিনেট মিচনে এটা ইতিবাচক মনোবৃত্তি লৈয়ে গৈছে।” বৃটিছৰ এনে কাৰ্যা-ব্যৱস্থাৰ ফলতেই ৪২ ৰ আন্দোলনত গ্ৰেপ্তাৰ হৈ কাৰাকদ্ধ হোৱা নেতাসকল ক্ৰমে ক্ৰমে কাৰামুক্ত হোৱাৰ নিৰ্দেশ পাব ধৰিলে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাইও এনেদৰে

ইঠাৎ এদিন ছপৰীয়া জেল মুক্ত হোৱাৰ নিৰ্দেশ পালে। এইদৰে গুৱাহাটী, চিলেট, তেজপুৰ জেলত প্ৰায় ৩ বছৰ কাল থাকি শেষত ১৯৪৬ চনত বিয়াল্লিছৰ বিপ্লৱী, ভাৰতীয় স্বাধীনতাৰ সংগ্ৰামী সত্তা, জনতাৰ শিল্পী ব্ৰজনাথ শৰ্মাই মুক্তি পাইছিল।

জেলৰ পৰা মুক্তিৰ পিচত

জেলৰ পৰা মুক্তি পোৱাৰ পিচত তেওঁ এতিয়া ক'ত যাব? সময় আছিল তেতিয়া আবেলি। ভাবি চিন্তি শেষত তেওঁ লোকনায়ক অমিয় কুমাৰ দাসৰ ঘৰলৈ গ'ল। সেইদিনা দাস ঘৰত নাছিল। তেখেতৰ সহধৰ্মিনী শ্ৰীমতী পুষ্পলতা দাসেই শৰ্মাদেৱক প্ৰথম আদৰ অভ্যর্থনা জনালে আৰু বাতিটো তাতেই থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। সেই অনুৰোধ অনুসৰি বাতি ব্ৰজনাথ শৰ্মা তেখেতসকলৰ ঘৰতে থাকিল। পিচদিনা বাতিপুৰা তেওঁ তেজপুৰৰ পৰা ৰেল যোগে ঘৰমুৱা হ'ল। বাতি দহমান বজাত তেওঁ সবভোগ ষ্টেচন পালেহি। তাৰ বাইজে 'বন্দে মাতৰম' ধ্বনিৰে তেওঁক আদৰিলে। তাৰ পৰা তেওঁ মাহুলি-ঝাৰলৈ আহিল। মাহুলিঝাৰতে কেইদিনমান থাকিল। পিচত তেওঁ দক্ষিণ গনকগাড়ীৰ নিজৰ ঘৰলৈ আহিল। ঘৰলৈ আহি দেখে যে ঘৰ-তুৱাৰবোৰ মিলিটাৰী, পুলিচ আদিয়ে অনিষ্ট কৰিছে। ইফালে পৰিয়ালৰ ভয়াবহ আৰ্থিক দুৰাবস্থা। গতিকে তেওঁ এতিয়া কি কৰিব সেই চিন্তা কৰিব ধৰিলে। স্বাধীন মন তেওঁৰ। পৰামুখপেক্ষী হৈ থকাৰ কথা ভাবিবই নোৱাৰে। নিজৰ ভৱিত থিয় দি নিজাকৈ ব্যৱসায় কৰাৰ কথা তেওঁ ভাবিব ধৰিলে। ইতিমধ্যে ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্ট তাৰিখে ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন হৈছিল। পণ্ডিত জৱহৰলাল নেহৰু ভাৰতৰ প্ৰথম প্ৰধানমন্ত্ৰী হ'ল আৰু অসমতো তেতিয়াৰ ৰাজধানী ছিলংত লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈৰ নেতৃত্বত মন্ত্ৰী সভা গঠন হ'ল। মন্ত্ৰী, বিধায়ক আদি ছিলংত থাকিবলৈ ল'লে। কংগ্ৰেছ দলৰ অন্যতম নেতা মহেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰী আছিল ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু। ব্যৱসায় সম্পৰ্কত

প্রথমে তেওঁ ছিললৈ গৈ পৰমবন্ধু মহেন্দ্ৰ মোহন চৌধুৰীৰ লগত আলোচনা কৰিছিল। কিন্তু এনে আলোচনা শেষত বিশেষ ফলপ্ৰসূ নহল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই পিচত বিহাৰলৈ গৈ লালিৰ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিলে। এই ব্যৱসায়ত যেতিয়া বিশেষ লাভ নহল তেতিয়া তেওঁ কাঠৰ ব্যৱসায় কৰিবলৈ মন মেলিলে। সেই উদ্দেশ্যে তেওঁ পলাশবাৰীলৈ আহিল আৰু মাধব মেধি নামৰ এজন ব্যক্তিৰ লগত লগ হৈ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিলে। এই অঞ্চলত এজন বিশিষ্ট আৰু অতি জনপ্ৰিয় ঢুলীয়া শিল্পী আছিল। সেই সময়ৰ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক অৱস্থাৰ বিষয়ে এইজন ঢুলীয়া শিল্পীয়ে ঢুলীয়া ভাঙনাৰ জৰিয়তে বাইজক দেখুৱাইছিল। বিপ্লৱী মনৰ এই শিল্পীজন আছিল বাণীৰ ওচৰৰ ধৰ্মপুৰৰ প্ৰসিদ্ধ বগড়ু ঢুলীয়া। এয়া আছিল ১৯৪৮ চনৰ কথা।

জাতিৰ পিতা মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত কংগ্ৰেছ দলৰ কাৰ্য্যমুঠী অনুসৰি জনসাধাৰণ ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনত জপিয়াই পৰিছিল। তাৰেই ফলস্বৰূপে ভাৰতবৰ্ষই ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টত এখন স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰ হিচাপে বিশ্বত স্থান পালে। কিন্তু স্বাধীনতাৰ আগৰ ভাৰতবৰ্ষখন ভাৰতে ঘূৰাই নাপালে। অথচ ভাৰতবৰ্ষখন দ্বিখণ্ড কৰা হ'ল আৰু এখনৰ ঠাইত দুখন স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰ হ'ল। এখন পাকিস্থান আনখন ভাৰতবৰ্ষ। এনেদৰে স্বাধীনতা লাভ কৰাটোত মহাত্মা গান্ধী মুঠেই সন্তোষ্ট নহ'ল। সেয়ে তেওঁ স্বাধীনতাৰ উৎসৱত নেথাকি সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ জৰিত ঠাইত শান্তি ঘূৰাই আনিবলৈ ৰাজধানীৰ পৰা দূৰৈত ভিতৰুৱা অঞ্চলত থাকিল। মহাত্মা গান্ধীৰ মহান উদ্দেশ্যত অটল বিশ্বাসী ঘিসকল কংগ্ৰেছী আছিল সেইসকলেও এখন ভাৰতবৰ্ষ দুখন হৈ স্বাধীনতা পোৱাত দুখ পালে। এই কাৰণতেই কংগ্ৰেছী নেতা-সকলৰ মাজতে মনৰ অমিল হ'ল। ব্ৰজনাথ শৰ্মাইও মনত শান্তি নেপালে। তথাপি এক অশান্তিৰ মাজত মহাত্মা গান্ধীৰ মৃত্যুৰ আগলৈকে তেওঁ নামত কংগ্ৰেছ দলতেই আছিল। কিন্তু গান্ধীৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁ এই দলৰ পৰা ওলাই আহে।

ইতিমধ্যেই এনেবোৰ কাৰণতে ১৯৪৭ চনত সমাজবাদীদল নামেৰে আন এটি ৰাজনৈতিক দল গঠন হৈছিল। অনন্ত এই দলটোৰ উল্লেখযোগ্য নেতা আছিল বিচক্ষণ ৰাজনীতিবিদ সু-সাহিত্যিক হেম বৰুৱা, হৰেশ্বৰ গোস্বামী ইত্যাদি। এবাৰ ব্ৰজনাথ শৰ্মা বেলেৰে বাসুগাঁওলৈ যাওঁতে বেলত হৰেশ্বৰ গোস্বামীক লগ পায়। তেখেত ধুবুৰীলৈ যাব আহিছে। ছয়ো একেটা ডবাতে কথা পাতি গৈ আছে। কথা প্ৰসংগত সমাজবাদী দলৰ নীতি আৰু লক্ষ্য সম্পৰ্কে তেওঁলোকে আলোচনা কৰিলে। এনে আলোচনাতেই ব্ৰজনাথ শৰ্মাই সমাজবাদী দলৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হ'ল আৰু ভাৰতৰ দৰে দুখীয়া দেশ এখনৰ অৰ্থনৈতিক পৰিবৰ্তনৰ বাবে এই দলেই উপযুক্ত হব বুলি ভাবিলে। সেয়ে তেওঁ এই সমাজবাদী দলত পিচত যোগ দিলে আৰু এজন সক্ৰিয় কৰ্মী হৈ উঠিল। সৰ্বভোগত তেওঁ এই দলৰ এটি শাখাও গঠন কৰিলে। এই শাখাৰ জৰিয়তে তেওঁ সাংগঠনিক কৃতিত্ব দেখুৱাব পাৰিছিল। ফলস্বৰূপে স্বাধীন ভাৰতত ১৯৫২ চনৰ প্ৰথম সাধাৰণ নিৰ্বাচনত অসম বিধান সভাৰ বাবে সমাজবাদী দলৰ পৰা সৰ্বভোগ সমষ্টিৰ প্ৰাৰ্থী মনোনয়ন পালে। কিন্তু এই নিৰ্বাচনত তেওঁ কংগ্ৰেছৰ হাততে পৰাজয় বৰণ কৰিছিল। নিৰ্বাচনী যুদ্ধত পৰাজয় বৰণ কৰিলেও ব্ৰজনাথ শৰ্মা কিন্তু জনতাৰ অন্তৰত চিৰজয়ী হৈ থাকিল।

পুনৰ নাট্য জীৱনলৈ প্ৰত্যাবৰ্ত্তন

ব্ৰজনাথ শৰ্মা আছিল এজন অতি দক্ষ অভিনেতা। তেওঁৰ যি প্ৰাণম্পৰ্ণী অভিনয় তাক এবাৰ যিয়ে চাইছে জীৱনকালত সেই অভিনয়ৰ কথা তেওঁ পাহৰিব নেৱাৰিছিল। সেই সময়ত আজিৰদৰে নাট্যাভিনয়ত মাইক ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাছিল। মঞ্চৰ কাষৰ পৰা দৰ্শকৰ শেষ জনলৈ খোলা মঞ্চৰ অগণন দৰ্শকে তেওঁৰ স্পষ্ট, গলগলীয়া কণ্ঠৰ 'পাৰ্ট' (বচন) অলপো অসুবিধা নোহোৱাকৈ শুনিছিল। সেয়ে মৃত্যুৰ পাছত তেওঁক অভিনয়চাৰ্য্য উপাধি দিয়ে। এইজন অভিনেতাই নাট্য আন্দোলনৰ মাজেৰেই জীৱনৰ গতি আৰম্ভ কৰে আৰু মৃত্যুৰ

আগমুহূর্তলৈকে বিভিন্ন নাট্যনুষ্ঠানৰ লগত থাকিয়েই জীৱন কটালে।
 ৰাজনৈতিক জীৱনৰ মাজতো তেওঁ নাট্যভিনয় এৰা নাছিল। গুৱাহাটী
 জেলত থাকোঁতে ৪ খনকৈ নাটক তেওঁৰ নেতৃত্বতে মঞ্চস্থ হয়। জেলৰ
 পৰা মুক্তি পোৱাৰ পিচত তেওঁ কেইবাখনো যাত্ৰাদলত ওস্তাদ ৰূপে
 থাকিছিল আৰু নিজে অভিনয়ো কৰিছিল। ১৯৪৮-৫০ চনৰ ভিতৰত
 তেওঁ জড়িত থকা ৪ খন যাত্ৰাদল চৰকাৰে বন্ধ কৰি দিছিল বুলিও
 জনা যায়। তেনে যাত্ৰা দলৰ ভিতৰত ৩ খন অসমীয়া আৰু ১ খন
 বড়ো যাত্ৰাদল আছিল। বড়ো যাত্ৰাদলটো আছিল বামুগাঁওৰ। ১৯৫৫
 চনত হাউলীৰ 'মৈৰামাৰা চতুৰ্ভুজ অপেৰা পাৰ্টি' আৰু ১৯৫৬ চনত
 'শিঙিমাৰী যাত্ৰাপাৰ্টি'ত তেওঁ ওস্তাদ হিচাবে যোগ দিছিল। জীৱনৰ
 শেষ বয়সত তেওঁ গোৱালপাৰাৰ কেৰ্খাবাৰীতো ওস্তাদ হিচাবে যোগ
 দি অসমৰ যাত্ৰাভিনয় আন্দোলনক আগুৱাই নিয়াত বৰঙনি যোগায়।

সাহিত্যিক ব্ৰজনাথ শৰ্মা

ব্ৰজনাথ শৰ্মা এজন সুনামাট্যকাৰ আছিল। তেওঁ বৰ্জিতা, মনোমতী,
 উৰ্বশী আৰু বৰুণা নামৰ ৪ খন নাটক ৰচনা কৰিছিল। কিন্তু এই
 নাটকবোৰ কেতিয়া লিখিছিল আৰু ক'ত লিখিছিল সেই বিষয়ে জনা
 নেযায়। তথাপি পৰিয়ালৰ লোকৰ লগত কৰা আলোচনা আৰু তেওঁৰ
 নাট্য সংগঠনৰ বুৰঞ্জী অধ্যয়নৰ ফলৰ পৰা ১৯৩০ চনৰ পৰা ১৯৪০ চনৰ
 ভিতৰত লিখা বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। 'বৰ্জিতা' নামৰ নাটকখন তেওঁ
 'অসম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি'ত অভিনয় কৰোৱায়। যিহেতু এই নাটকবোৰ
 আজি পৰ্য্যন্ত প্ৰকাশ নহল গতিকে কাহিনীৰ বিষয়বস্তু সম্পৰ্কত বেছি
 আলোচনা কৰিব পৰা নহয়। কিন্তু শুনামতে নাটকবোৰ পৌৰানিক
 কাহিনী আৰু সামাজিক সমস্যাৰ ওপৰতেই ভিত্তি কৰি ৰচনা কৰিছিল।
 ইতিমধ্যে তেওঁ ১৯৩৫ চনত কলিকতা মেগাফোন কোম্পানীৰ অনুৰোধত
 'মনোমতী', 'পতিতা' আৰু 'সীতা' নামৰ ৩ খন নাটক পালাগান হিচাবে
 ৰেকৰ্ডিং কৰে।

সৈনিক শিল্পী ব্ৰজনাথ শৰ্মা এজন সু-গীতিকাৰ আৰু সুৰকাৰ
 আছিল। যাত্ৰাৰ নাটকৰ গীতবোৰ তেওঁ নিজেই লিখিছিল আৰু সুৰ
 দিছিল। এইবোৰ গীতৰ উপৰিও তেওঁ আন কিছুমান গীতো ৰচনা
 কৰিছিল। এই গীতবোৰত তেওঁ সমাজ জীৱনৰ কথা কোৱাৰ উপৰিও
 কিছুমান গীতত স্বদেশপ্ৰেমৰ ভাব ফুটি ওলাইছিল। এইবোৰ গীতৰ
 মাজত জাতীয় ঐতিহ্য আৰু অসম প্ৰীতিৰ ভাব অধিক স্পষ্ট। তলত
 তেনে এটি গীত উল্লেখ কৰা হ'ল—

অ' মোৰ চেনেহী জন্মভূমি
 অ' মোৰ ধুনীয়া অসম।
 তোমাৰ মাটিতে শোভে সেউজীয়া
 নীলগিৰি অনুপম।

অ' মোৰ ধুনীয়া অসম
 তোমাৰ বুকুতে ফেনে ফুটকাৰে
 বৈ যায় লুইতৰ পানী
 তোমাৰ কোলাতেই মহান ভীৰ্থ
 বাজে তাত বেদধ্বনি

অ' মোৰ ধুনীয়া অসম
 কামৰূপ কামাখ্যা ধাম
 মিসনৰ পীঠস্থান
 শোভে গিৰিধৰ অতি বিতোপন
 যেন অতি দুৰ্জয় দুৰ্গ
 অল ভেদী জয় গান

শুনো কৰ্মৰ আজি আহ্বান
 বীৰ প্ৰসবিনী চিৰ বিজয়িনী
 তুমি আই জাতিৰে স্বৰ্গ
 অ' মোৰ ধুনীয়া অসম

কিছুমান গীতৰ বচনা শৈলী আৰু শব্দ প্ৰয়োগলৈ যদি আমি চাও
তেতিয়া হলে অসমৰ আন এজন মহান শিল্পী, গীতিকাৰ, গীতি কবি
পাৰ্বতী প্ৰসাদ বৰুৱাৰ কথা মনত পৰে। পাৰ্বতী প্ৰসাদ বৰুৱাৰ
গীতৰ ভাষাও সহজ, সবল আৰু কবিতা কবিতা লগা আছিল।
এইজন শিল্পীৰ লগত ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ চিঠি-পত্ৰ যোগে এক আত্মীয়তা
গঢ়ি উঠিছিল বুলি জনা যায়। এওঁ আচলতে কিমান গীত লিখিছিল
জনা নেযায়। গীতবোৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপে আজি পৰ্য্যন্ত উদ্ধাৰ হোৱাও নাই।
শিল্পীৰ অসংখ্য জীৱন আৰু নিজলৈ ঘূৰি নাচাই শিল্প সংস্কৃতিৰ পিচে
পিচে লৰি ফুৰা গুণেই এওঁলোকৰ সাহিত্য সম্পদবোৰ এনেদৰে লুপ্ত হৈ
যায়। সংখ্যাত তাকৰ হলেও যি কেইটা গীত বৰ্তমান পোৱা হৈছে সেই
গীত কেইটাই সমসাময়িক শিল্পী জ্যাতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা, বিষ্ণু প্ৰসাদ
ৰাভা, পাৰ্বতী প্ৰসাদ বৰুৱা, আনন্দি ৰাম দাস আদিয়ে অসমৰ গীতি
সাহিত্যলৈ আগবঢ়োৱা অৱদানৰ দৰেই চিৰসমৃদ্ধ হৈ থাকিব।

এই গবাকী সাহিত্যকে কেইবাটাও মূল্যবান প্ৰবন্ধ লিখিছিল।
'যাত্ৰা আৰু অভিনয়' তেনে এটি মূল্যবান প্ৰবন্ধ। এই প্ৰবন্ধটিত
তেওঁ অসমৰ অতি প্ৰাচীন, ঐতিহ্যমণ্ডিত অভিনয় কলাত সেই সময়ত
দেখা দিয়া ভুল ক্ৰটিৰ বিষয়ে স্পষ্ট ভাবে অভিমত ডাঙি ধৰিছে।
অভিনয়, মেক আপ, পোছাক-পৰিচ্ছদ আদি নাট্যাভিনয়ৰ আৱশ্যকীয়
অংশ। এইবোৰ কেতিয়া কেনে হোৱা উচিত, তাৰ বাবে কেনে ধৰণৰ
জ্ঞান লাভ কৰা প্ৰয়োজন এইবোৰৰ বিষয়ে তাত বিশদ আলোচনা
কৰিছে। ভালধৰণে অভিনয় কৰিবলৈ, অভিনয়ত সফল হবলৈ হলে
অভিনেতা বা আন আন কলা-কুশলী সকল যে পৰামুখাপেক্ষী নহৈ
নিজে জ্ঞান আহৰণ কৰা অতি প্ৰয়োজন সেই পৰামৰ্শ তেওঁ এই
প্ৰবন্ধত দিছে। তেওঁ এই প্ৰবন্ধত আনবপৰা ধাৰ কৰি লোৱা কিছুমান
শব্দ, ভাষা আৰু অভিনয়ভঙ্গীয়ে অসমৰ বুকুত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা দেখি
আক্ষেপ কৰিছে। সেয়েহে তেওঁ সেই সময়ৰ অভিনয় কলাত দেখা
বিভিন্ন ক্ৰটিবোৰ যিবোৰ আজিও লক্ষ্য কৰা যায় সেইবোৰৰ সংশোধন

ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ সংক্ষিপ্ত জীৱনালেখ্য

জন্ম পিতৃ পদ্ম নাথ শৰ্মাৰ ঔৰষত মাতৃ নৰেশ্বৰী দেৱীৰ গৰ্ভত
১৮৯৪ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহৰ ১৫ তাৰিখে বৰপেটাৰ শিলা গাঁওত
জন্ম গ্ৰহণ কৰে।

পিতৃ বিয়োগ : ১৮৯৬ চনত পিতৃ পদ্মনাথ শৰ্মাৰ মৃত্যু হয়।

শিক্ষা : নিজা গাঁওৰ ওচৰৰে ভেল্লাৰ প্ৰাথমিক স্কুলত শিক্ষা জীৱন
আৰম্ভ কৰে। তাৰ পিছত গোবীপুৰৰ স্বনামধন্য ৩৩তাবিণীপ্ৰিয়া
চতুৰ্দ্দশী বিদ্যালয়ত সংস্কৃত শিক্ষা লয়। পিছত গোবীপুৰতেই
ইংৰাজী শিক্ষাও লয়। তেতিয়া ১৯১৪ চন।

সৈনিক জীৱন : ১৯১৫ চন : গোবীপুৰৰ পৰা কলিকতালৈ যায়। তাত
প্ৰভাতচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ঘৰত থাকি জীৱিকাৰ সন্ধান লয় আৰু
সামৰিক বাহিনীৰ ১৪৯ নং কোটত মিলিটৰী কেৰাণী হৈ সোমায়।

১৯১৬ চন : কলিকতাৰ পৰা বাগদাদলৈ যায়।

১৯১৭ চন : বাগদাদৰ পৰা বহোবা লৈ বদলি হয়। তাত নাট্য কলা
বিদ্যাৰ চৰ্চা কৰে আৰু ৱেষ্টবেংগল ড্ৰামাটিক ক্লাবত ভৰ্তি হৈ
নাট্যাভিনয়ত জড়িত হৈ পৰে।

১৯২০ চন : মাতৃ নৰেশ্বৰী দেৱীৰ মৃত্যু হয়।

১৯২১ চন : এপ্ৰিল মাহত নিজ ঘৰমুখে প্ৰত্যাবৰ্তন কৰে। আহোঁতে
কলিকতাৰ প্ৰখ্যাত নাট্যশিল্পী, দানীবীৰুৰ সংস্পৰ্শলৈ আহে আৰু
তেওঁক কলিকতাত থাকিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে।

নাট্য জীৱন : ছেপ্টেম্বৰ মাহত তেওঁ 'শিলা কালিকা অপেৰা পাৰ্টি'
(১৯২১ চন) গঠন কৰে। এই নাট্যদলতে তেওঁ পাছলৈ অসমীয়া
অনুবাদ নাটমঞ্চ কৰোৱাই বঙালী ভাষাৰ নাটক বিসৰ্জনৰ পথ
মুকলি কৰে।

১৯২২ চন : গুণৱতী দেৱীৰ লগত বিবাহ সম্পন্ন হয়।

১৯২৪ চন : মে' মাহত 'শিলা কালিকা অপেৰা পাৰ্টি' ভাঙি যায়।
নৰেশ্বৰ মাহত 'দক্ষিণ গণকগাড়ী অপেৰা পাৰ্টি' গঠন কৰে। সেই

বছৰতে তেওঁলোক শিলাৰ পৰা দক্ষিণ গগনগাড়ীলৈ উঠি আহে।
এই নাট্যদলটি ১৯২৯ চনত ভাঙি যায়।

১৯৩০ চন : 'আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি' গঠন কৰে। পাছত যোৰহাট
মঞ্চত এই অপেৰা পাৰ্টি থিয়েটাৰলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। নটমূৰ্খা
ওফণী শৰ্মা আৰু নাট্য সম্ৰাট ওচন্দ চৌধুৰীও এই দলত
অভিনেতা ৰূপে থাকে।

১৯৩৩ চন : সহ-অভিনয়েৰে ভ্ৰাম্যমান নাট্যমঞ্চলৈ যুগান্তৰ আনে।
নবেশ্বৰ মাহত ডুমডুমা মঞ্চত গোলাপী, সৰ্বেশ্বৰী, ফুলেশ্বৰী,
শৈলবালা, বিনোদা আৰু লাবণ্যই সমাজ ব্যৱস্থাৰ কটকটীয়া
বান্ধোন ছিঙি ব্ৰজনাথ শৰ্মাৰ পৰিচালনাত ভ্ৰাম্যমান নাট্যমঞ্চত
অভিনয় কৰে। এই যুগমীয়া নাট্য দলটি ১৯৩৬ চনত ভাঙি যায়।

১৯৩৫ চন : 'মনোমতী', 'পতিতা', আৰু 'সীতা' নামৰ তিনিখন পালা
নাটক কলিকতাৰ মেগাফোন কোম্পানীৰ অনুৰোধত ৰেকৰ্ডিং
কৰে। তাৰ পাছত ১৯৪০ চন মানৰ ভিতৰতে তেওঁ 'উৰ্বশী',
'বৰুণা', 'মনোমতী' আৰু 'বৰ্জিতা' নামৰ চাৰিখন নাটক ৰচনা
কৰে। অৱশ্যে 'বৰ্জিতা' নামৰ নাটকখন তেওঁ ১৯৩৫ চন মানতেই
ৰচনা কৰি আসাম কহিনুৰ থিয়েটাৰৰ মঞ্চত অভিনয় কৰোৱায়।

ৰাজনৈতিক জীৱন : আসাম কহিনুৰ অপেৰা পাৰ্টি ৬ হাজাৰ টকা
লোকচান ভৰি ভাঙি যোৱাত তেওঁৰ মন ৰাজনীতিৰ পিনে
ধাবিত হয়।

১৯৩৬ চন : বৰনগৰ কংগ্ৰেছ কমিটিৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিৰ সদস্য
নিৰ্বাচিত হয়।

১৯৩৭ চন : উক্ত কংগ্ৰেছেৰে সেই বছৰত তেওঁ উপ-সভাপতি নিৰ্বাচিত হয়।

১৯৩৮ চন : বৰনগৰত বৰপেটা জিলা ভলন্তিয়াৰ কেম্প অনুষ্ঠিত হয়
তেতিয়াৰ অসমৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী ওগোপীনাথ বৰদলৈকে ধৰি কেইবা
জনো বিশিষ্ট নেতাক আদৰ অভ্যর্থনা কৰে।

১৯৩৯ চন : দ্বিতীয় মহাসমৰ আৰম্ভ হয়। ভাৰতে বৃটিছ চৰকাৰৰ
বিকল্পে ব্যক্তিগত সত্যাগ্ৰহ আৰম্ভ কৰে। বৰনগৰ কংগ্ৰেছৰ
সভাসকলেও সত্যাগ্ৰহ কৰিলে। এই বছৰতে তেওঁৰ বন্ধুদা দেৱীৰ
লগত দ্বিতীয় বিবাহ হয়।

১৯৪০ চন : বৃটিছ চৰকাৰৰ সাম্ৰাজ্যবাদী মনোভাৱৰ বিৰুদ্ধে ছিলঙত
নেতাজী সুভাষ চন্দ্ৰ বসুৰ লগত আলোচনা কৰে। এই আলো-
চনাত কেদাৰ নাথ গোস্বামী, উপেন দাস, হৰেন কলিতা আদি
বিশিষ্ট নেতাসকলো উপস্থিত থাকে। মহাত্মা গান্ধীৰ নিৰ্দেশ
মতে ইফালে সেৱাদল গঠন কৰি বৰপেটাৰোডত শিক্ষাৰ
ব্যৱস্থা কৰে। বৰনগৰ কংগ্ৰেছৰ পৰা ছুৰ্গেশ্বৰ দাসে প্ৰশিক্ষণ লয়।

১৯৪১ চন : 'শান্তি সেনা বাহিনী' গঠন হয়। বৰনগৰ কংগ্ৰেছৰ পৰা
ছুৰ্গেশ্বৰ দাসেই প্ৰাদেশিক শান্তি সেনা বাহিনীৰ শিক্ষা লয়।

১৯৪২ চন : স্বাধীনতা আন্দোলনত 'বিপ্লৱী' হিচাপে জপিয়াই পৰে
৮ আগষ্টৰ ভাৰত ত্যাগ প্ৰস্তাৱ গৃহীত হোৱাৰ পাছতেই সমগ্ৰ
ভাৰত জুৰি গ্ৰেপ্তাৰ আৰু অত্যাচাৰ পৰ্ব আৰম্ভ হৈছিল আৰু
তাৰ বুকুতেই অসমত কিছুমান সহিংস কাৰ্য সংঘটিত হয়। এওঁৰ
সাহসী নেতৃত্বত ২৭ আগষ্ট তাৰিখে নিশা বৰনগৰত বৃটিছ
চৰকাৰে নিৰ্মাণ কৰা বিমানঘাটি আৰু সবভোগ থানা জ্বলাই
দিয়া হয়। তাৰ পৰাই তেওঁ পলাতক জীৱন আৰম্ভ কৰে।

১৯৪৩ চন : অসমৰ পশ্চিমাঞ্চলৰ বিভিন্ন ঠাইৰ উপৰিও কোচবিহাৰ,
কলিকতা, নবদ্বীপ আদিত পলাতক অৱস্থাত থকাৰ পাছত
বৰনগৰত ১৯৪৩ চনৰ এপ্ৰিল মাহত হঠাতে এদিন কাহিলী
পুৱাতে পুলিচে তেওঁক গ্ৰেপ্তাৰ কৰে। গ্ৰেপ্তাৰৰ পাছত তেওঁক
গুৱাহাটী জেললৈ প্ৰেৰণ কৰে। প্ৰথমে তেওঁক 'চেল'তহে ৰাখিছিল।
গুৱাহাটী জেলত থাকোঁতে এওঁ কমিউনিষ্ট নেতা কামিনী শৰ্মা
আদিৰ লগত নাটক কৰে।

১৯৪৪ চন : তেওঁক গুৱাহাটী জেলৰ পৰা চিলেট জেললৈ পঠোৱা হয়।
এই জেলত শ্ৰীদেবেশ্বৰ শৰ্মা, হৰেশ্বৰ গোস্বামী, গোবীকান্ত
তালুকদাৰ, ড° হোমেশ্বৰ দেৱ চৌধুৰী, কামেশ্বৰ দাস, মহেন্দ্ৰ
নাথ হাজৰিকা আদিক লগ পায়।

১৯৪৫ চন : চিলেট জেলৰ পৰা তেজপুৰ জেললৈ বদলি কৰে। ইয়াত
প্ৰবীণ কংগ্ৰেছী নেতা ওবিষ্ণুৰাম মেধি, ওফখকদ্দিন আলী
আহমেদ, ওমতি বৰা, ওৰূপৰাম শ্মিত আদিক লগ পায়।

১৯৪৬ চন : কাবাগাবৰ পৰা মুক্তি পাই ঘৰলৈ আহে। ঘৰৰ সকলো সম্পত্তি বাজেয়াপ্ত কৰি ঘৰ-দুৱাৰ ধ্বংস কৰা হৈছে। ব্ৰজনাথ শৰ্মাই বিষ্ণু প্ৰসাদ বাভা আৰু বিন্দা সিংহ লগত এইবাৰ নৌ বিদ্ৰোহ সম্পৰ্কত অধ্যয়ন কৰিবলৈ বোম্বাইলৈ যায়।

১৯৪৭ চন : ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ বছৰ যদিও তেওঁ ভাৰত বৰ্ষক দ্বিখণ্ড কৰাত অসন্তুষ্ট হৈ কংগ্ৰেছৰ নেতাৰ লগত মনোমালিন্য হয়। জীৱিকাৰ সন্ধানত লাগি তেওঁ লালীৰ বাৱসায় আৰম্ভ কৰে।

১৯৪৮ চন : পলাশবাৰী অঞ্চলত কাঠৰ কাৰবাৰ কৰে। তাৰ পাছত মহাত্মা গান্ধীৰ মৃত্যুৰ পাছত তেওঁ সমাজবাদী দলত যোগদান কৰে। এই সময় ছোৱাতে তেওঁ পুনৰ নাট্য জীৱনলৈ ঘূৰি আহি বিভিন্ন যাত্ৰাদলত ওস্তাদি কৰে। 'বিপ্লৱী' নামৰ চিনেমাখন কৰাৰ পৰিকল্পনাও হাতত লয়।

১৯৫২ চন : সাধাৰণ নিৰ্বাচনত সবভোগ সমষ্টিত সমাজবাদী দলত প্ৰাৰ্থী ৰূপে থিয় হৈ কংগ্ৰেছৰ হাতত পৰাজিত হয়। তাৰ পাছতেই ৰাজনীতি এৰে।

১৯৫৫ চন : (পুনৰ নাট্যজীৱন) হাউলীৰ মৈবামাৰী চতুৰ্ভূজ অপেৰা পাৰ্টিত ওস্তাদ হিচাপে যোগ দিয়ে।

১৯৫৬ চন : শিঙিমাৰী যাত্ৰাপাৰ্টি আৰু শেষ বয়সত কেৰ্খাবাৰীৰ যাত্ৰা-পাৰ্টিত যোগদান কৰি নাট্য শিক্ষক হিচাপে দল পৰিচালনা কৰে।

(সাহিত্যিক জীৱন) 'বিপ্লৱী' আত্মজীৱনীমূলক গ্ৰন্থখন এই বছৰতে লিখে। এই সময়তে তেওঁ বিভিন্ন প্ৰবন্ধ-পাতি আৰু গীতো ৰচনা কৰে।

১৯৫৭ চন : শ্বাস ৰোগত আক্ৰান্ত হয়।

১৯৫৮ চন : গুৱাহাটী সাহিত্য সভাই বাৰ্ষিক অধিবেশনত সাংস্কৃতিক শাখাৰ সভাপতি ৰূপে বৰণ কৰে।

১৯৫৯ চন : তেজপুৰৰ কামৰূপীয়া সনাতন ধৰ্ম মণ্ডলীয়ে ৰাজহুৱা ভাৱে সম্বৰ্দ্ধনা জনায়।

মৃত্যু : ১৯৬০ চনৰ ১২ ছেপ্টেম্বৰৰ শেষনিশা গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজ হাস্পাতালত (সেই সময়ৰ চিভিল হাস্পাতাল) অসহায়ভাৱে মৃত্যু হয়।

